

บทที่ 3

คณะราษฎรในกระบวนการประชาธิปไตย

คณะราษฎรคือกลุ่มบุคคลที่มีแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในบทนี้จะทำการศึกษาถึงความ เป็นมาของกลุ่มบุคคลที่เรียกตัวเองว่า “คณะราษฎร” ว่ามีแนวความคิดอุดมการณ์ทางการเมือง เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกื้อหนุนให้เกิดแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนนำไปสู่การปฏิวัติ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กลุ่มผู้ก่อการ” ศึกษาถึงบทบาททางการเมือง การต่อสู้ ความขัดแย้ง การรักษาอำนาจ การช่วงชิงผลประโยชน์ และอำนาจทางการเมืองของคณะราษฎร ศึกษาถึงผลกระทบที่มีต่อกระบวนการสร้างระบอบการปกครอง และวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของไทย

ก่อกำเนิดของคณะราษฎร

คณะราษฎรเกิดจากการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีแนวความคิดเห็นทางการเมืองที่คล้ายคลึงกัน และสนใจความเป็นไปในปัญหาการเมือง ในฐานะปัญญาชนและคนไทยที่ได้มีโอกาสไปศึกษาวิชาการสมัยใหม่ยังต่างประเทศ และเนื่องจากที่ได้มีโอกาสไปศึกษายังต่างประเทศนี้เองทำให้ได้เห็นข้อแตกต่างของประเทศไทยกับประเทศที่ได้ไปสัมผัส และเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนทั้งในเรื่องความเจริญทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง และได้พบกับวิธีการปฏิบัติของคนต่างชาติที่มีต่อคนไทยในเวลานั้นในลักษณะดูหมิ่นเหยียดหยาม ดังในข้อเขียนของนายประยูร ภมรมนตรี ในหนังสือเรื่อง “ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า” ที่กล่าวไว้ว่า

“.....ครั้นแล้วในที่สุดก็ได้เดินทางมาถึงท่าเรือลอนดอนปากแม่น้ำเทมส์ เรือก็เทียบท่าให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของประเทศอังกฤษที่รุ่งโรจน์ แต่ครั้นแล้วความชื่นชมยินดีของข้าพเจ้าก็พลันหายไปในวันพรุ่งนี้ ในเมื่อเจ้าหน้าที่กรมตรวจคนเข้าเมืองอังกฤษเสือกไล่ให้ข้าพเจ้าเข้าไปอยู่ในกลุ่มแขกนิโกร ข้าพเจ้าได้ชี้แจงว่าได้เดินทางมาเรือชั้นหนึ่งและเป็นนายทหารไทย ควรจะได้รับการต้อนรับในฐานะเป็นประเทศเอกราช เขาก็หัวเราะว่าเอกราชของเมืองไทยไม่มีความหมาย ถ้าอยากได้รับการต้อนรับให้ดีก็ควรจะต้องเป็นคนในบังคับของอังกฤษเสียก็จะได้ผลการปฏิบัติเป็นที่พอใจ ทำให้ข้าพเจ้าเดือดร้อนขึ้นหน้าอกกับเจ้าหน้าที่ว่า

สำหรับคนอังกฤษที่มาประเทศไทยได้ต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีดียิ่งเสมอ เขาบอกว่านั้น เป็นหน้าที่ที่ต้องทำเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงบอกกับเขาว่าดีละ จะจดจำไว้ สักวันหนึ่งจะได้เจอดี (wait and see)”¹

หรืออย่างกรณีจอมพล ป. พิบูลสงครามท่านก็ได้ประสบเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันกับ พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี

“..... ได้มีโอกาสไปเที่ยวประเทศเยอรมันกับท่านจอมพล ป. พิบูลสงครามเมื่อตอนเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส ก็ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจคนเข้าเมืองเขียดยาม หาวว่าเป็นประเทศที่อยู่ในเครือการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน ในที่สุดเมื่อถกเถียงกันอยู่พักหนึ่ง เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสก็จำนน แต่ก็บอกว่าเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเสียจะได้รุ่งเรือง ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเคียดแค้น และบอกกับเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสว่าระวังให้ดีเถอะ สักวันหนึ่งไอ้หมัดไอ้เหาะจะกัดให้ประเทศฝรั่งเศสเนาไปทั้งชาติ ข้าพเจ้า (พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี) จึงได้ถือโอกาสชวนจอมพล ป. พิบูลสงครามให้ร่วมคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อปราบฝรั่งเศสเอาดินแดนคืน ซึ่งท่านจอมพลกำลังขุนแค้นตกลงใจบอกเอาเลย จึงได้เพื่อนร่วมคิดคู่ชีวิตที่สำคัญที่สุดมาร่วมคิดในการเปลี่ยนแปลงการปกครองกันต่อไป”²

ในการไปศึกษาต่างประเทศของสมาชิกคณะราษฎรได้มีการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมนักเรียนไทย เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในหลายๆ ปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางการเมืองภายในประเทศของตนเอง จนสมาชิกทุกคนได้ข้อสรุปในลักษณะที่ตรงกันคือประเทศสยามในเวลานั้นมีการปกครองที่ล่าช้าหลังยังมีการปกครองที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด ประชาชนยังขาดสิทธิ เสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น และยังไม่มืสิทธิในการปกครองตนเอง การกระจายความเจริญต่างๆ ยังไม่เสมอภาค ประชาชนยังค่อยโอกาสกว่ากลุ่มที่มีอำนาจในการปกครอง จึงได้จัดตั้งกลุ่มความคิดทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม อย่างชัดเจน เกิดการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ

¹ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 71.

² อ. พิบูลสงคราม (นามแฝง), จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, 2518), หน้า 69.

โดยกลุ่มคณะราษฎรได้มีการประชุมกันเป็นทางการครั้งแรกเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2470 ที่หอพักแห่งหนึ่ง ณ “ Rue Du Sommerard ” ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 7 คนดังนี้

- 1) นายประยูร กรมมนตรี นายทหารกองหนุนซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์รัชกาลที่ 6 มาศึกษาวิชารัฐศาสตร์ที่ฝรั่งเศส
- 2) ร.ท. แปก ชิตตะสังคะ สำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยาม แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส
- 3) ร.ต.ทัศนัย มิตรภักดี นายทหารกองหนุนซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ 5 นครราชสีมา แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส
- 4) นายด้วง ลพานุกรม นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจ่านายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1
- 5) หลวงสิทธิราชไมตรี นามเดิมจรูญ นามสกุลสิงหเสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส เคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1
- 6) นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ
- 7) นายปรีดี พนมยงค์ นักศึกษาวิชากฎหมาย

การประชุมของคณะผู้ก่อการได้ใช้เวลาในการประชุม 5 วัน ซึ่งได้ตกลงสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งในสมัยนั้นไม่มีศัพท์สมัยใหม่ว่า “ปฏิวัติ” หรือ “อภิวัฒน์” เพื่อถ่ายทอดคำฝรั่งเศส อังกฤษ Revolution ดังนั้นจึงใช้คำศัพท์ว่า “เปลี่ยนแปลงการปกครองของกษัตริย์มาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย”³ และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการคือ

³ ปรีดี พนมยงค์, เบื้องแรกประชาธิปไตย (พระนคร : โรงพิมพ์มิตรนรา, 2516),

1. รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลายเช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก
3. บำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
4. ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน
5. ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวแล้ว
6. ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีหลัก 6 ประการของคณะราษฎรประกาศไว้อย่างเปิดเผยว่าเป็นอุดมการณ์ที่คณะราษฎรจะนำมาใช้ในการบริหารประเทศ ในการรวมกลุ่มเป็นคณะราษฎรขึ้นนี้ยังมีอุดมคติที่คณะราษฎรได้กำหนดขึ้นภายในมิได้ประกาศอย่างเปิดเผยอีกด้วยถึง 10 ประการด้วยกัน “อุดมคติ 10 ประการของคณะราษฎร” ดังกล่าวคือ

1. ต้องมีพระเจ้าแผ่นดินตลอดไป
2. ต้องทำเพื่อประชาธิปไตย
3. ต้องเคารพความเห็นซึ่งกันและกัน
4. ต้องมีความเห็นอันเที่ยงตรง
5. ต้องทำเพื่อมุ่งจรรโลงประเทศให้ก้าวหน้า
6. ต้องไม่ทรยศต่อประเทศชาติ
7. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต
8. ต้องไม่เย่อหยิ่งลื้มตัว
9. ต้องมีความประพฤติดี
10. ต้องรักษาหน้าที่โดยเด็ดขาดเที่ยงตรง⁴

ข. โดยคำนึงถึงสภาพที่สยามถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษ ฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมยกกำลังทหารเข้ายึดครองแล้วแบ่งแยก

⁴ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, ปฏิวัติ 2475 (พระนคร : บริษัทผดุงพิทยา, 2514), หน้า 109 – 110.

ดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้น ดังนั้นกลุ่มผู้ก่อการจึงมีมติใช้วิธีการเปลี่ยนแปลงโดยวิธี coup d'etat ซึ่งกลุ่มผู้ก่อการเรียกว่าการยึดอำนาจโดยฉับพลันเนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีคำว่า “รัฐประหาร”

ค. ที่ประชุมในครั้งนั้นมีมติให้ผู้เข้าประชุมเป็นครั้งแรกในคราวนั้นเป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรไปพลางก่อน กรรมการแต่ละคนเป็นหัวหน้าแต่ละสายที่จะต้องไปเลือกเพื่อนผู้ที่ได้วางใจได้ตามระเบียบวิธีการพิจารณาตัวบุคคลแล้วนำมาเสนอกรรมการกลางของคณะราษฎร ซึ่งจะรับเป็นสมาชิกของคณะราษฎรได้โดยมติเป็นเอกฉันท์เท่านั้น โดยในชั้นแรกหัวหน้าสายหาสมาชิกได้เพียงสายละ 2 คน แล้วก็ให้แยกเป็นหัวหน้าสายย่อยใหญ่หน่อย แยกต่างกันไป

ง. ในการเลือกเพื่อนสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติมขึ้น ต้องคำนึงถึงความเสถียรเพื่อชาติ บ้านเมือง อย่างแท้จริง มีความกล้าหาญ ความสามารถในการรักษาความลับ ดังนั้นจึงแบ่งบุคคลในคณะราษฎร ออกเป็น 3 ประเภท

คิ1. ได้แก่บุคคลที่สมควรได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของคณะราษฎร ก่อนวันลงมือยึดอำนาจรัฐ

คิ2. ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนต่อเมื่อได้ลงมือปฏิบัติในการยึดอำนาจแล้ว ซึ่งเขาพร้อมมีบทบาทเป็นกำลังให้คณะราษฎรได้

คิ3. ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติ การยึดอำนาจนั่นเองแต่ภายหลัง ที่การยึดอำนาจได้มีที่ท่าแสดงว่าจะประสบความสำเร็จมากกว่าความไม่สำเร็จ

นโยบายที่จะดำเนินการภายหลังที่คณะราษฎรได้อำนาจรัฐแล้วที่ประชุมได้มอบหมายให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ชี้แจง และ เห็นชอบตามหลัก 6 ประการที่เสนอมารวมทั้งหลักการทั่วไปเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจ และมอบหมายให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้รับไปพิจารณาจัดเตรียมร่างเค้าโครงเศรษฐกิจต่อไป

คณะราษฎรเริ่มปฏิบัติการในเมืองไทย

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมากลุ่มผู้ก่อการก็เดินทางกลับประเทศไทยเริ่มด้วย นายปรีดี พนมยงค์ นายร้อยโทแปลก ชีตตะสังคะ นายร้อยโทประยูร ภมรมนตรี นายแนบ พหลโยธิน นายตัว ลพานุกรม ร้อยตรีทัศนัย นิยมศึก และอีกหลายคนที่ร่วมสมทบในภายหลังเช่น นายทวี บุญยเกษตร นายควง อภัยวงศ์ เรือโทสินธุ์ กมลวาทีน โดยนายร้อยโทประยูร ภมรมนตรี ได้รับราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลข และเริ่มเป็นตัวประสานงานระหว่างกลุ่ม 7 คนแรก ที่ร่วมคิดในปารีส แล้วต่างคนก็หาสมาชิกร่วมอุดมการณ์ต่อไปอีก แต่มีข้อแม้ว่าจะหาพวกได้เพียง 2 คนเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อรักษาความลับ จะแยกออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มทหารบกนำโดย ร้อยโทแปลก ชีตตะสังคะ หาสมาชิกร่วมรุ่นที่รักใคร่ชอบพอกัน นายร้อยโทแปลก เมื่อได้เพื่อนชายเป็นร้อยเอก ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิบูลสงคราม กลุ่มทหารเรือนำโดยเรือเอกสินธุ์ กมลวาทีน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสินธุ์สงครามชัย นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์มนูธรรม รับผิดชอบดูแลกลุ่มพลเรือน

ในการศึกษาบทบาทของคณะราษฎรต่อกระบวนการสร้างระบบประชาธิปไตย และการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตยนั้น คงต้องศึกษาถึงมูลเหตุ ปัจจัย และสภาพแวดล้อมของระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เสียก่อน สาเหตุที่สำคัญสามารถประมวลได้ดังนี้คือ

1. สภาพความไม่พร้อมของการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของรัชกาลที่ 7

การขึ้นครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นไปอย่างไม่พร้อมเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2468 โดยไม่มีพระราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติต่อไป มีแต่เพียงพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาเท่านั้น ที่เป็นพี่น้องร่วมพระมารดาเดียวกันคือสมเด็จพระพันปีหลวง พระองค์จึงต้องขึ้นครองราชย์สมบัติในสภาวะที่ขาดการเตรียมการ ประกอบกับเวลานั้นยังมีเจ้านายอีกหลายพระองค์ที่มีบารมีเหนือกว่าพระองค์มากทั้งด้านวิบุลย์ และประสพการณ์ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็นบุคคลที่มีอำนาจมากในเวลานั้น เป็นที่รัก และนับถือของเหล่าข้าราชการมาก

2. สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ

เป็นที่ทราบกันดีว่าในรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงใช้จ่ายเงินงบประมาณของประเทศไปเป็นอันมาก พระองค์ทรงสนพระทัยในด้านศิลปวิทยาการ การละคร พระองค์ทรงเป็นพระราชโสดแม้ว่าจะมีพระชนม์ถึง 34 พระชันษา แต่ในพระราชวังของพระองค์เต็มไปด้วยเด็กชา พระองค์ทรงใช้จ่ายเงินไปกับการละเล่น และการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ที่จังหวัดนครปฐมไปเป็นอันมาก จนทำให้มาถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 เงินทองพระคลังลดน้อยไปเป็นอันมาก ดังนี้

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2463

เงินรายได้	72,500,000 บาท
เงินรายจ่าย	82,130,126 บาท
รายจ่ายเกิน	9,630,126 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2464

เงินรายได้	78,800,000 บาท
เงินรายจ่าย	82,032,582 บาท
รายจ่ายเกิน	4,232,582 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2465

เงินรายได้	79,000,000 บาท
เงินรายจ่าย	87,416,713 บาท
รายจ่ายเกิน	8,416,713 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2466

เงินรายได้	80,000,000 บาท
เงินรายจ่าย	90,216,043 บาท
รายจ่ายเกิน	10,216,043 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2467

เงินรายได้	84,000,000 บาท
เงินรายจ่าย	93,125,688 บาท
รายจ่ายเกิน	9,125,688 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2468

เงินรายได้	91,000,000 บาท
เงินรายจ่าย	94,875,238 บาท
รายจ่ายเกิน	3,875,238 บาท

พระราชบัญญัติงบประมาณ ปี พ.ศ. 2469

เงินรายได้	94,000,000 บาท
เงินรายจ่าย	93,788,188 บาท
รายได้เกิน	211,812 บาท ⁵

จะเห็นได้ว่างบประมาณแผ่นดินของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 ก่อนที่พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2468 อยู่ในสภาวะการขาดดุลมาโดยตลอด แม้ว่างบประมาณจะได้มีการเพิ่มในทุกปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการใช้จ่ายในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ใช้จ่ายเงินอย่างฟุ่มเฟือยขาดการควบคุมการใช้จ่ายอย่างรัดกุม จนกระทั่งมาตกหนักอยู่กับพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พอมาถึงในรัชสมัยของพระองค์จึงมีการเข้มงวดเรื่องวินัยทางการคลัง จะเห็นได้ว่าหลังจากที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ภายในปีเดียว งบประมาณ ปี พ.ศ. 2469 เกินดุลเป็นปีแรก พระองค์ทรงพยายามทำให้งบประมาณอยู่ในภาวะที่สมดุล โดยการลดค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆ แม้แต่ตัดรายจ่ายของพระองค์ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์จากปีละ 9 ล้านบาท ลงมาเหลือปีละ 6 ล้านบาท ลดจำนวนข้าราชการลง โดยการยุบหน่วยงานที่ซ้ำซ้อน รวมหน่วยงานที่มีภารกิจคล้ายคลึงกันเข้าเป็นหน่วยงานเดียวกัน ซึ่งเดิมเคยแบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 18 มณฑล ก็ให้เหลือเพียง 14 มณฑล จังหวัดเล็กๆ ก็ให้รวมเป็นอำเภอ ข้าราชการคนใดที่มีวิชาความรู้ความสามารถ และมีทุนรอนพอจะประกอบอาชีพอื่นได้ก็ถูกทาบทามให้ลาออกรับบำเหน็จบำนาญ ไปใช้ความรู้ความสามารถช่วยชาติในด้านเศรษฐกิจ สมัยนั้นเรียกว่า “สมัยคูลยภาพ”⁶ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจของโลก ที่เริ่มกระทบต่อประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 ทำให้ประเทศไทยขายข้าวได้จำนวนน้อยลง ราคาข้าวเปลือกในประเทศเกวียนละ 40 บาท ก็ยังขายไม่ออกสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวได้ทำให้เกิดความยุ่งยากในการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์มาก จากการลดจำนวนข้าราชการลง ยิ่งทำให้เกิดความไม่พอใจให้แก่เหล่าข้าราชการเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวงการทหาร ยิ่งได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง ในการ

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁶ นายหนวย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันสูนิราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530), หน้า 78.

ถูกตัดงบประมาณไปเป็นจำนวนมาก ทำให้พล.อ. พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ ซึ่งเป็นถึงเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเป็นที่รักของข้าราชการทหารเป็นจำนวนมากได้ทรงประกาศลาออกจากราชการ เนื่องจากภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ และการลดจำนวนข้าราชการลง ทำให้เกิดความไม่พอใจอย่างมากต่อข้าราชการ และทหาร นอกจากนี้ปัญหาที่รัฐบาลต้องประสบอยู่แล้ว แม้รัฐบาลจะพยายามหาหนทางแก้ไข แต่ดูเหมือนว่าการแก้ปัญหาที่ไม่บรรลุผลดังจุดมุ่งหมาย และกลับก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมาอีกเช่นการหารายได้เพิ่มของรัฐบาลโดยการขึ้นภาษี ในหลายๆด้าน เช่นภาษีเงินเดือนได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และถูกโจมตีจากข้าราชการชั้นผู้น้อยอย่างมาก ว่าเป็นการเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม และกลับตอบโต้ว่ารัฐบาล 'ไม่กล้าเก็บภาษีทรัพย์สินเพราะคนที่มีทรัพย์สินเป็นพวกเดียวกันคือเจ้า และยิ่งก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างประชาชนกับพวกเจ้ามากขึ้นจะเห็นได้ว่าปัญหาด้านเศรษฐกิจนำไปสู่ความไม่พอใจต่อรัฐบาล ในหลายๆ ด้าน แม้จะหาวิธีการแก้ไขต่างๆ แต่ดูเหมือนว่ายิ่งแก้ก็ยิ่งเพิ่มปัญหาของความไม่พอใจมากยิ่งขึ้น และปัญหาทางเศรษฐกิจนี้เอง อาจเป็นจุดเริ่มแรกของความไม่พอใจต่อรัฐบาล ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังประกอบกับแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่ในกลุ่มผู้ที่ได้รับอารยธรรมสมัยใหม่ว่า แนวทางที่จะแก้ปัญหของบ้านเมืองนั้น ไม่ควรที่จะผูกขาดอยู่เฉพาะคนกลุ่มเดียว ผู้ที่เป็นเจ้าของประเทศทุกคนควรมีส่วนร่วมในการบริหาร การที่จะได้ดำเนินการเช่นที่ว่านี้ก็ต้องเปลี่ยนระบบการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตย นี่คือนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและเริ่มแพร่กระจายไปในกลุ่มปัญญาชนที่ละน้อย⁷

3. ปัญหาด้านการเมือง

อุดมการณ์ในระบบประชาธิปไตยเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทย เกิดจากแนวความคิดเนื่องจากสภาพการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองของนานาประเทศ เริ่มเปลี่ยนแปลงจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและมีผลกระทบต่อแนวคิดประชาธิปไตยอย่างมากคือเริ่มมีการปกครองในระบบรัฐสภาภายใต้รัฐธรรมนูญที่จักรพรรดิเมจิ พระราชทานให้แก่ชาวญี่ปุ่นใน ปี พ.ศ. 2411 การเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีนจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ของราชวงศ์แมนจู มาเป็นประชาธิปไตยโดยคณะก๊กมินตั๋ง ของ ดร.ซุนยัตเซ็น ในปี พ.ศ.2451 ประกอบกับแนวความคิดของกลุ่มเจ้านายบางกลุ่มที่ได้รับการศึกษายังต่างประเทศ และกลุ่มข้าราชการบางกลุ่ม เริ่มตั้งแต่เจ้านายและข้าราชการ ที่นำโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ และสมเด็จพระประดิษฐดิวิวัฒนวิศิษฎ์ ที่กราบบังคมทูลถวายความคิดเห็นจัดการเปลี่ยน

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

แปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 ต่อรัชกาลที่ 5 ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวต้องการให้เมืองสยามมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบ “คอนสติติวชัน” ข้อเสนอในตอนนี้เป็นารชี้แจงให้ทรงทราบว่า การปกครองบ้านเมืองนั้น จะต้องอาศัยตัวบุคคลเพียงคนเดียวหรือสองคนนั้นย่อมเป็นไปได้ จะต้องมึรัฐธรรมนูญกำหนดพระราชอำนาจ และแบ่งพระราชอำนาจที่มีอยู่แต่เดิมให้แก่เสนาบดี ประกอบกันเป็นคณะรัฐมนตรี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานของคณะรัฐมนตรีนั้น อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ที่เรียกว่า “คอนสติติวชันแนลโมนากี” การปกครองในรูปแบบนี้จะช่วยทำให้บ้านเมืองมั่นคงถาวรขึ้นกว่าระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงพระองค์เดียว⁸ และในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่ประเทศสยามเริ่มปรับตัวรับกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของโลก การรับเอาอิทธิพลของตะวันตกที่กำลังล่าอาณานิคม เมืองสยามจึงต้องมีการปรับตัวอย่างมากมายในหลายๆ ด้าน แม้แต่พระองค์เอง และประชาชนคนธรรมดา และประกอบกับในสมัยนั้นก็มึนักคิดทางการเมืองที่สำคัญ คือเทียนวรรณ เทียนวรรณอยู่ในหมู่คนไทยรุ่นแรกที่ได้ศึกษา และได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตก เทียนวรรณนั้นไม่เฉพาะแต่จะรับเอาความคิดทางตะวันตกมาเท่านั้น แม้แต่การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่การแต่งกาย ก็ได้นิยมแบบอย่างของชาวต่างประเทศด้วย เทียนวรรณได้บันทึกไว้ว่า “เราได้ตัดผมไว้หนวดไม่กินหมาก แลแต่งกายสวมถุงน่องรองเท้าอย่างทุกวันนี้ ก่อนคนในประเทศสยามในรัชกาลที่ 4 และอาหารแลการบำรุงร่างกาย แลที่อยู่พอใจธรรมเนียมของชาวยุโรปเพราะเห็นว่าสะอาดดี และผาสูกแก่ร่างกายด้วย”⁹ เทียนวรรณจึงถือว่าเป็นบุคคลที่มีแนวคิดยาวไกลมากในสมัยนั้น โดยเทียนวรรณ เป็นนักคิดนักเขียน นักวิจารณ์ทางการเมืองที่สำคัญในยุคนั้น เช่น ใ้ได้ออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ ชื่อ ดุลวิภาคพจนกิจ เมื่อปี พ.ศ. 2449 - 2451 งานของ เทียนวรรณนั้น มีตั้งแต่การสอนธรรมไปจนถึงตำราโคลงกลูก ความใส่ใจส่วนใหญ่ของเทียนวรรณ อยู่ที่การปฏิรูปสังคมไทย มีข้อเรียกร้องให้เลิกทาส เลิกบ่อนการพนัน ยกฐานะของสตรีให้เท่าเทียมบุรุษ และให้รัฐบาลปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม¹⁰

⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. 2417 - 2477

(กรุงเทพมหานคร : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 36.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

¹⁰ โปรคคุณชัยอนันต์ สมุทวณิช, เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. 2417 - 2477)

(กรุงเทพมหานคร : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 110.

กบฏ ร.ศ. 130

จากแนวคิดทางการเมืองของนักคิดดั่งที่กล่าวมา และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของต่างประเทศจึงมีผลต่อกลุ่มคณะปฏิวัติรุ่นแรกของไทย คือกลุ่มนายทหารหนุ่มกลุ่มหนึ่ง กับข้าราชการพลเรือนจำนวน 100 คน ร่วมกันวางแผนคิดจะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตย นำโดย ขุนทวยหาญพิทักษ์ หรือ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ทั้งนี้อาจมีสาเหตุด้วยกันหลายประการ จนนำไปสู่การคิดปฏิวัติ

ก. ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับทหารของชาติ

เริ่มเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) เมื่อครั้งที่พระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สาเหตุของความบาดหมางเกิดจากการ ที่ทรงยืนยันให้เขียนหลังทหารกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีเหตุวิวาทกับมหาดเล็กของพระองค์ ที่มาของการวิวาทเกิดจากมหาดเล็กใช้ไม้ร่มตีศีรษะนายดาบสังกัดกรมทหารราบสองคนขณะแต่งกายพลเรือนออกมาเที่ยว เมื่อถูกรุมตีนายดาบได้วิ่งเข้ากรมทหารและรายงานต่อ ร.อ. สม ผู้บังคับการกองร้อยของตน ในเวลาเดียวกันนั้นกลุ่มมหาดเล็กยังคงยืนทำท่ายู่นหน้ากรมทหาร ถือเป็นการกระทำที่ออกอาชวาระมาข่มเหงทหารถึงหน้ากรม¹¹ ร.อ.สม ร.ต. จัน นายดาบบาง (ผู้ถูกตีศีรษะ) พร้อมทั้งนายสิบ พลทหาร รวม 5 คน จึงได้วิ่งไล่ตีมหาดเล็กไปจนถึงหน้าประตูวังปารุสก์ ความทราบถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จึงมีรับสั่งให้ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 2 สอบสวน ทหารรับสารภาพจึงถูกสั่งขัง ทางฝ่ายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ขอให้ทรงลงพระอาญาเขียนหลังทหารเหล่านั้น ฐานกระทำออกอาชวาระถึงหน้าประตูวังพระราชทายาท ซึ่งการลงโทษด้วยวิธีเขียนหลังแบบจารีตนครบาลเป็นเรื่องที่รัฐบาลยกเลิกแล้วประกอบกับเวลานั้นประเทศไทยมีประมวลกฎหมายอาญาเยี่ยงอารยประเทศแล้ว หากแต่การนำเอาประเพณีอันล้าสมัยกลับมาใช้นั้น ก็เนื่องแต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงยืนยันที่จะให้มีการเขียนหลังมิฉะนั้นจะทรงลาออกจากตำแหน่งรัชทายาท รัชกาลที่ 5 จึงต้องทรงยินยอมตามพระราชประสงค์¹²

¹¹ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130 (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2517), หน้า 43.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44 – 45.

เหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2453 (ร.ศ. 128) สร้างความรู้สึกสะเทือนใจต่อทหารของชาติเป็นอย่างมาก บทเรียนในครั้งนั้นถือเป็นเรื่องฝังใจของเหล่าทหารตลอดมา ภายในกองทัพได้มีการเรียกร้องให้ผู้บังคับบัญชาเข้มงวดกวดขันและอบรมสั่งสอนเรื่องวินัยแก่ทหารทั้งปวงเพื่อจะต้องมิได้รับพระราชอาญาเข้าหลักเข้าคา อันถือเป็นเรื่องน่าสยดสยองยิ่งนัก ในด้านความรู้สึกของทหารนั้นต่างยังคงมีความหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา เพราะในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระเจ้าแผ่นดิน ย่อมทรงไว้ ซึ่งพระราชอำนาจเหนือกฎหมาย¹³

ข. ความเปลี่ยนแปลงในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์¹⁴

กรมทหารมหาดเล็กที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นกรมทหารที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณทรงไว้วางพระราชหฤทัยและใช้ทหารมหาดเล็กทำหน้าที่ประจำรักษาพระองค์อย่างใกล้ชิด นับเป็นการแสดงความสำคัญของกรมทหารแห่งนี้อย่างชัดเจนที่สุด แต่เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 บทบาทของกรมทหารมหาดเล็กได้เริ่มลดลง ทั้งนี้เพราะมีคนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นที่วางพระราชหฤทัยยิ่งกว่านั้นคือข้าราชการสำนักในรัชกาลที่ 6¹⁵

ค. พระราชจริยาวัตรบางประการของรัชกาลที่ 6

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ทหารคิดปฏิวัติในปี ร.ศ. 130 คือ พระราชจริยาวัตรของรัชกาลที่ 6 นับแต่เรื่องที่โปรดการแสดงละคร หรือการจำกัดพระองค์อยู่ในราชสำนัก ซึ่งแวดล้อมด้วยข้าราชการที่เป็นชายล้วน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไม่พอใจ ต่างพากันตกใจเพราะถือว่าขัดกับขัตติยราชประเพณี¹⁶ พระองค์ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่อำมกกลางมหาดเล็กและทรงเริ่ม

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

¹⁴ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, กบฏ ร.ศ. 130 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540), หน้า 107.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

กิจกรรมต่างๆ ที่โปรดให้มีขึ้นเช่น การเล่นซ่อนหาชิงนาง คัมภ์ โขน ละคร การซ้อมรบ เป็นต้น¹⁷

ง. รัชกาลที่ 6 กับข้าราชการ

นอกจากพระราชกรณียกิจที่โปรดการละเล่นต่างๆดังกล่าวมาแล้วรัชกาลที่ 6 ยังทรงเก็บพระองค์อยู่แต่ในราชสำนักซึ่งแวดล้อมด้วยคณะราชสำนักซึ่งเป็นชายล้วน¹⁸ คนภายนอกส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสได้เฝ้าพระเจ้าอยู่หัวเท่าใดนัก แม้แต่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงและพระอนุชา ก็เกือบไม่ได้เข้าร่วมโต๊ะเสวยอย่างไร้พรเวทเลยแม้แต่ครั้งเดียว¹⁹ ราชสำนักของรัชกาลที่ 6 นับเป็นเหตุประการหนึ่ง ที่ก่อความไม่พอใจแก่ทหารและประชาชนทั่วไป²⁰ การประพฤตินในทางหยิ่งผยองของข้าราชการ โดยถือว่าตนรับพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไปใช้ในทางที่ผิดเป็น เรื่องที่ทำให้เกิดความเสื่อมเสียถึงพระเกียรติยศ

จ. กองเสือป่า กองทัพส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 6

หลักฐานที่เป็นบันทึกและคำให้การของผู้ก่อการ ร.ศ 130 แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกขัดแย้งต่อการตั้งกองเสือป่าของรัชกาลที่ 6 ทหารส่วนใหญ่ต่างมีความเห็นเป็นทำนองเดียวกันว่า “เสือป่า” เป็นกิจกรรมที่ตั้งช้ำกับทหารและทำงานแข่งดีกับทหาร²¹ แม้รัชกาลที่ 6 จะทรงเรียกกองเสือป่าที่ทรงตั้งขึ้นว่า “กองอาสาสมัครเสือป่า” แต่ทหารจะมีความรู้สึกที่กองเสือป่าคือทหารอีกเหล่าหนึ่ง ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงตั้งขึ้น และอยู่นอกเหนือการควบคุมของกองทัพแห่งชาติ ทหารจะเรียกสมาชิกเสือป่าว่า “ทหารเสือ” ทุกครั้งไป เรื่องของเสือป่าจึงกลายเป็นองค์กรที่เข้ามาแทรกแซงกิจการของกองทัพ

¹⁷ จันทรัตน์ ประวาลปัทม์, “การเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 130.

¹⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 580 – 581.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 581.

²⁰ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2517), หน้า 48.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

แห่งชาติ อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทหารแสดงตนเป็นปฏิปักษ์ต่อกองเสือป่า และกลายเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏ ร.ศ. 130”²² แต่การดำเนินการคิดปฏิวัติของคณะนายทหารหนุ่มที่นำโดย ร.ต.เหล็ง ศรีจันทร์ ต้องประสบกับความล้มเหลวเนื่องจากสมาชิกในกลุ่มได้นำความไปบอกฝ่ายรัฐบาลเสียก่อนทำให้กลุ่มคิดปฏิวัติถูกจับดำเนินคดีทั้งหมด 85 คน ในข้อหากบฏ และนี่ถือเป็นกลุ่มแรกที่คิดก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบบประชาธิปไตยของประเทศไทย และอาจถือได้ว่ากลุ่มคณะนายทหารกลุ่มนี้เป็นตัวจุดประกายทางความคิดในการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่สำคัญที่สุดของคณะราษฎร

การดำเนินงานของคณะราษฎร

ภายหลังจากที่คณะราษฎรได้มีการรวมตัวกันที่ฝรั่งเศส และกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมายกันอย่างชัดเจนแล้ว สมาชิกของคณะราษฎรก็ได้เริ่มเดินทางกลับจากฝรั่งเศส มารับราชการต่าง ๆ กันไป คนแรกที่จะกล่าวถึงเป็นอย่างมากคือนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญของคณะราษฎร นายปรีดี พนมยงค์ จบการศึกษาชั้นปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยปารีส ใช้เวลาศึกษาถึง 6 ปี ครึ่ง ได้ปริญญา Docteur en Droit นายปรีดี พนมยงค์ จึงเป็นคนไทยคนแรกที่จบปริญญาอังครัว (แผนกคนฝรั่งเศส) และได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงสุดทางเศรษฐศาสตร์อีกแขนงหนึ่งด้วย เมื่อกลับเข้าถึงกรุงเทพฯ ก็ได้รับการบรรจุเป็นผู้พิพากษาชั้น 6 ได้รับพระราชทานเงินเดือน 240 บาท เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2470 และต่อมาได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอกหลวงประดิษฐมนูธรรม²³ หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้มีบุคลิกดี หน้าตาสดใสยิ้มแย้มแสดงออกซึ่งความเป็นสุภาพชนตลอดเวลาใคร่ได้มีโอกาสสังสรรค์ด้วยจะไม่รักและนับถือมันเห็นจะไม่มี ข้อสำคัญนั้นเป็นผู้ที่มีความรู้แล้ว แสดงความรู้ถ่ายทอด ได้อย่างชัดเจนจึงเป็นที่เคารพนับถือของลูกศิษย์ในโรงเรียนกฎหมาย ตลอดจนเพื่อนฝูงที่ร่วมราชการ หลวงประดิษฐมนูธรรมมีความประพฤติแตกต่างไปจากนักเรียนนอกทั้งหลายคือบำเพ็ญตนสมถะ ไม่หรูหราในสังคมชั้นสูง เป็นคนขยันที่หาตัวจับยาก ผู้บังคับบัญชาให้ความเชื่อถือ และไว้วางใจในฐานะอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย หลวงประดิษฐ์

²² อัจฉราพร กุมทพิสมัย, กบฏ ร.ศ. 130 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัทริเนียร์พรีนติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540), หน้า 127.

²³ สุพจน์ คำนระกุล, นายปรีดี พนมยงค์ กับการอภิวัฒน์ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2535), หน้า 25 – 26.

มธุรรม มีโรงพิมพ์ส่วนตัวเล็กๆ²⁴ และที่โรงเรียนกฎหมายนี้เองที่หลวงประดิษฐ์มธุรรม ใช้เป็นที่เผยแพร่แนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตย

ด้านทหารบุคคลสำคัญก็คือพันตรีหลวงพิบูลสงคราม กับร้อยเอกหลวงทัศนัยนิยมศึก ทั้งสองคนนี้เป็นนายทหารประจำการ หลวงพิบูลสงครามเป็นนายทหารเสนาธิการเหล่าปืนใหญ่ เป็นอาจารย์วิชาทหารปืนใหญ่หลายโรงเรียน และหลายหลักสูตรของกองทัพบก เป็นนายทหารหนุ่มที่มีความสามารถ เป็นกำลังสำคัญในกองทัพ หลวงพิบูลสงครามก็ดำเนินชีวิตเรียบง่ายเช่นเดียวกับหลวงประดิษฐ์มธุรรม ได้ทุ่มเวลาให้แก่การเขียน และเผยแพร่วิชาทหารปืนใหญ่อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยจนเป็นที่ทราบกันดีในระหว่างเพื่อนนายทหารว่า นอกเวลาราชการแล้วท่านไม่มีเวลาไปเที่ยวหรือสนุกสนานกับใครที่ไหนเลย ไม่ยอมไปแม้กระทั่งงานต่างๆ ที่ท่านได้รับเชิญนอกจากไม่มีทางหลีกเลี่ยง²⁵

สายทหารเรือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดคือนาวาตรีหลวงสินธุ์สงครามชัย และนาวาตรีหลวงศุภชลาศัย หลวงสินธุ์ฯ สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารเรือเคนมาคร์ เป็นคนใจเย็น สุภาพ หลังจากจบการศึกษาที่เคนมาคร์แล้ว ก็ได้รับตำแหน่งใหม่คือ เป็นผู้ช่วยการโรงเรียนนายทหาร และในตำแหน่งนี้เองที่หลวงสินธุ์ฯ ใช้เป็นที่เผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตยแก่กลุ่มทหารเรือรวมทั้งเรือเอกสงวน รุจิราภา และหลวงศุภชลาศัย ซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญของกลุ่มทหารเรือ

ส่วนนายประยูร ภมรมนตรี หลังกลับจากฝรั่งเศส ก็เข้ารับราชการที่กรมไปรษณีย์โทรเลข ในตำแหน่งผู้ช่วยหัวหน้าแผนกธนาณัติต่างประเทศได้รับเงินเดือนขั้นต่ำอัตรา 150 บาท แล้วเลื่อนขึ้นในปีเดียวกันเป็น 200 บาท ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก (ยศทหารเป็น ร.ท.)²⁶ นายประยูรถือว่าเป็นสมาชิกคนสำคัญของคณะราษฎรในการประสานการดำเนินงาน และรวบรวมสมาชิกของคณะราษฎรหลังจากจากประเทศฝรั่งเศส ดังที่ท่านได้บันทึกไว้ในหนังสือ ชีวิต 5 แผ่นดิน ของข้าพเจ้า

²⁴ นายหนนวน, เจ้าฟ้าประชาธิปไตย ราชนัสนัรราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530), หน้า 198.

²⁵ อ. พิบูลสงคราม, จอมพล ป. พิบูลสงคราม เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, 2518), หน้า 51.

²⁶ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 119.

“โดยเริ่มพบ คุณทวี บุญยเกตุ ดร.ตัว ลพานุกรม ท่านนี้เป็นหลานท่านเจ้าพระยาอภัยราชา จัดเป็น เศรษฐีมั่งมี พบคุณบรรจง ศรีจรูญ นายปรีดิฯ และนายควง อภัยวงศ์ เมื่อตระเวนสำรวจพื้นที่น่องสายพล เรือกันทั่วกันแล้ว ก็เริ่มติดต่อกับผู้ร่วมกิจการสายทหารเริ่มต้นที่ พ.ต.แปลก จิตตะสังคะ (จอมพล ป. พิบูล สงคราม) พ.อ.พระยาทรงสุรเดช น.ต.หลวงสินธุ์สงครามชัย ผู้นำสายทหารเรือ พ.ต.หลวงทัศนัย นิยมศึก ซึ่งแต่ละท่าน ก็มีความคิดเห็นตรงกันในเรื่องของความพร้อมที่จะทำการเปลี่ยนแปลงมีการ หารสมัครพรรคพวกเสริมกันในแต่ละสาย ที่สำคัญทุกคนมีความเห็นตรงกันว่า การเมืองสกอมเต็มที และท่านสุดท้ายที่ทุกคนได้ติดต่อเข้ามาเป็นสมาชิกคือ พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา” นายประยูร ภมรมนตรี ถือว่าเป็นระดับหัวแถวของกลุ่มคณะราษฎรเลยก็ว่าได้เพราะเริ่มจาก “สาม ป.” ในปารีส ดังที่กล่าวมาแล้ว นายประยูร ได้เคยชักชวน พันโทพระทรงสุรเดช กับพันโทพระศรีสิทธิสงคราม (คิ่น ท้าราบ) เมื่อคราวที่นายทหารทั้งสองท่านถูกส่งไปดูการทหารที่ฝรั่งเศส เมื่อคราวกลับมาเมือง ไทย และนายทหารทั้งสองท่านได้เป็นพระยาแล้ว นายประยูร จึงเข้าทาบทามพื้นความหลังพันเอก พระยาทรงสุรเดชจึงตกปากรับคำทันที ทั้งรับปากจะหาสมัครพรรคพวกเพิ่มเติม และพระยาทรงสุรเดช นี้เองที่เป็นเสนาธิการ ผู้วางแผนของกลุ่มในการยึดอำนาจการปกครอง พระยาทรงสุรเดชเป็นอาจารย์ ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารประจำกรมยุทธศึกษาทหารบกเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังในฐานะนักวิชาการทหาร เป็นผู้แปลตำราต่างประเทศ แล้วมาปรับปรุงเป็นตำราสอนทั้งในโรงเรียนนายร้อย และโรงเรียนเสนา ธิการ พระยาทรงสุรเดช ได้ชักชวนพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนาเป็นนักเรียนเยอรมันรุ่นเดียวกัน มีตำแหน่งเป็นจเรทหารบก ไม่มีกำลังในมือเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาใครสักคนที่มีกำลัง ในมือมาเป็นฐานอำนาจ และในที่สุดก็ได้พันเอกพระยาฤทธิอัคนีย์ (สละ เอ็มศิริ) ผู้บังคับการกรม ทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ นอกจากนี้ยังได้สมาชิกสายทหารเพิ่มขึ้นมาอีกคือ พันโทพระ ประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) นายทหารเยอรมันรุ่นเดียวกันรวมตัวกันเป็นกลุ่มสี่ทหารเสือของ คณะราษฎร

การดำเนินงานของกลุ่มคณะราษฎรได้ทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยวิธีลับเป็นอย่างไร ยัง ไม่ได้ทำการข่าวประกาศโฆษณาเหมือนกับการเตรียมการเหมือนในประเทศอื่นๆ เนื่องจากมีข้อจำกัด จากสภาพการณ์ที่เป็นจริงอย่างน้อย 2 ประการคือ หนึ่ง รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามเป็นรัฐเดี่ยวซึ่ง มีการรวมศูนย์ของอำนาจทั้งในทางกฎหมาย และการปฏิบัติงานหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจ ซึ่งได้สอดคล้องผู้คิดล้มล้างระบอบกษัตริย์อย่างแท้จริงเอง ในประการต่อมาเกี่ยวกับสภาพความเป็น จริงว่าประเทศสยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และในทางเศรษฐกิจมีผลประโยชน์ของประเทศ มหาอำนาจอยู่เป็นจำนวนมาก การวางแผนดำเนินการเปลี่ยนแปลงจึงต้องคิดป้องกันมิให้อังกฤษ และ ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซง อีกทั้งยังต้องให้มหาอำนาจยอมรับรัฐใหม่ที่จะเกิดขึ้นโดยทันที วิธีการเปลี่ยน

แปลงจึงมีอย่างจำกัดและคณะราษฎรได้อำนาจวิธีการอย่างฉับพลัน คือ Coup d'etat นี่เป็นสภาพความเป็นจริงซึ่งปิดกั้นไม่ให้คนกลุ่มนี้คิดใช้วิธีการอื่นๆ อย่างเช่น การก่อการจลาจล การโฆษณาชวนเชื่อ หรือการสร้างแนวร่วมในลักษณะที่กว้างใหญ่ได้ และถึงแม้การคิดเตรียมการต่างๆ เป็นไปแบบปิดลับ พวกเขา ก็ตระหนักถึงประสบการณ์ของคณะ ร.ศ. 130 ว่าอาจถูกจับเสียก่อนลงมือกระทำ²⁷

ในกลุ่มของคณะราษฎรได้แต่งตั้งให้พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้วางแผนด้านการใช้กำลังในวันทำการ ซึ่งพระยาทรงสุรเดชได้อาศัยบารมีในฐานะอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก ได้ชักชวนให้ พันโทพระหทัยมิ่งหาญ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนนายร้อยทหารบกมาเป็นพวก เพราะกำลังของกลุ่มคณะราษฎรเองไม่มีกำลังอะไรที่ถือเป็นแกนหลักได้ถึงแม้จะได้กำลังจากนักเรียนนายร้อยมาก็เชื่อว่าจะเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความสำเร็จได้ แต่ก็ถือว่าได้ไว้ดีกว่าไม่มีอะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยวได้เลย แต่ในวันทำการจริงๆ กองกำลังนักเรียนนายร้อยได้ทำประโยชน์ให้กับคณะผู้ก่อการมากที่สุด ส่วนทางด้านพลเรือนหลวงประดิษฐ์ฯ ก็ได้ถูกศึกษาเป็นกำลังสนับสนุน หลังจากที่แกนนำแต่ละสายได้รวบรวมกำลังกันพอสมควรแล้ว ก็ได้มาประชุมกันขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ ที่บ้านของ นายประยูร ภมรมนตรี พระยาทรงสุรเดช ในฐานะเสนาธิการ ได้กำหนดแผนย่อไว้ดังนี้²⁸

1. จะจัดให้มีการประชุมกำลังทหารชั้น ณ จุดใดจุดหนึ่งซึ่งกำหนดว่าเป็นลานพระบรมรูปทรงม้า
2. แล้วส่งกำลังทหารที่พร้อมจะสั่งการได้ทันที ให้ไปเชิญผู้บังคับการทหาร และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ มาไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม
3. นำกำลังทหารจากแหล่งต่างๆ ในพระนครไปรวมที่จุดเริ่มต้นทำการ โดยอ้างคำสั่งผู้ใหญ่

²⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2535), หน้า 207.

²⁸ นายหนวย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันฐานาส (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530), หน้า 216.

4. ส่งกำลังทหารหน่วยเล็ก ๆ ไปควบคุมรักษาการณ์ตามสถานที่สำคัญต่างๆ เช่น กระจ่าง ทบวง กรมและจุดคมนาคมต่างๆ ได้แก่กรมไปรษณีย์โทรเลข สถานีรถไฟ ตลอดจนสถานทูต
5. แต่งตั้งคณะผู้แทนไปเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือพากันเข้าเฝ้าขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ

ในปลายปี 2474 การประชุมของกลุ่มผู้ก่อการก็มีบ่อยครั้งขึ้นโดยใช้สถานที่หลายแห่งหมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันไป จนในที่สุดตำรวจก็เริ่มทราบความเคลื่อนไหวและการดำเนินงานของกลุ่มได้ โดยเริ่มที่หลวงพิบูลสงคราม หลวงสินธุ์สงครามชัย และร้อยโทประยูร เนื่องจากร้อยโทประยูรเป็นนายทหารกองหนุน แต่มีการติดต่อกับทหารประจำการมากผิดสังเกต และก็โยกไปจนถึงหลวงประดิษฐมนูธรรม กับนายแนบ พหลโยธิน และนายทวี บุญยเกษตร ถึงกับพระยาอิทธิฤทธิ์ประกาศ อธิบดีกรมตำรวจ และพันตำรวจเอกพระยาธรณินฤเบศ ออกหมายจับบุคคลดังกล่าวเสนอให้ ทูลกระหม่อมบริพัตรในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงลงพระนามเพื่อที่จะได้ลงมือจับกุม แต่ทูลกระหม่อมบริพัตร ทอดพระเนตรราชชื่อแล้วก็ไม่ทรงเชื่อข้อมูลของตำรวจ ทรงเห็นว่าบุคคลดังกล่าวเหล่านี้มีฐานะในทางสังคม และในวงราชการไม่ถึงขนาดจะคิดการปฏิวัติ จึงทรงยับยั้งไม่ทรงลงพระนาม เพียงแต่ส่งเรื่องคืนให้อธิบดีกรมตำรวจรับไปเก็บไว้ก่อน

ดังนั้นคณะราษฎรเมื่อทราบว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มเริ่มเป็นที่ผิดสังเกตของฝ่ายรัฐบาลแล้ว จึงต้องเร่งวันปฏิวัติให้เร็วที่สุดก่อนที่จะถูกจับกุม จึงมีการวางแผนปฏิวัติ และได้มีการซักซ้อมแผนการกันอยู่หลายครั้ง บางครั้งก็มีความเห็นที่ขัดแย้งกันบ้างประเด็นสำคัญ คือจะลงมือกันตอนไหน พระยาทรงสุรเดช มีความเห็นว่าควรลงมือในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ในพระนครก็ยอมทำได้ เพราะได้วางแผนใช้วิธีจู่โจมไม่ให้ฝ่ายป้องกันรู้ตัว แต่แผนนี้พระยาฤทธิอัคนีย์ไม่เห็นด้วยเพราะว่าจะเกิดการต่อสู้กับหน่วยทหารรักษาพระองค์ แผนนี้จึงไม่สามารถใช้ได้

การลงมือปฏิวัติ 2475

หลังจากคณะปฏิวัติทุกฝ่ายได้ประสานงานกันเรียบร้อยแล้ว แต่ละฝ่ายก็เตรียมการกันอย่างเงียบๆ ทางด้านทหารเรือในเช้าวันที่ 23 หลวงสินธุ์ ก็สั่งนายทหารทั้ง 4 แห่งกองทัพพาหนะให้เตรียมพร้อม ให้หลวงนาวาฯ หลวงสุภชลาศัยฯ ให้ชนทหารและอาวุธ ข้ามฟากไปและจะมีรถมารับ

ไปที่ถนนศรีอยุธยา โดยใช้แผนลวงโดยพิมพ์คำสั่งลวงมีใจความว่า “ ขณะนี้เงินในกรุงเทพฯ ได้ก่อการจลาจลขึ้นแล้วให้เรือทุกลำติดไฟเตรียมพร้อม และรอคำสั่ง ” และได้้นำเอาคำสั่งปลอมไปแจกจ่ายให้กับเรือรบทุกลำ โดยฝ่ายทหารเรือได้มีการนัดหมายติดต่อกันตลอดทั้งวันในวันที่ 23 นี้ โดยมีหลวงสินธุ์สงครามชัย เป็นแกนนำหลัก และได้ติดต่อประสานงานไปทางฝ่ายทหารบกผ่านหลวงพิบูลสงคราม

ทางด้านฝ่ายทหารบกภายใต้การนำของ พระยาทรงสุรเดช สายนี้นัดกันที่บ้านพระยาทรงสุรเดช โดยก่อนหน้าในตอนบ่ายวันที่ 23 พระยาทรงสุรเดช ได้วางแผนโดยไปหลอกพันตรีหลวงราชนรงค์ (พูน วินิจฉัยกุล) ผู้บังคับบัญชาการกองพันทหารราบที่ 3 รักษาพระองค์ ว่าพรุ่งนี้เช้าจะมีการฝึกนายทหาร ตั้งแต่ชั้นผู้บังคับกองร้อยลงไปถึงผู้บังคับหมวดเรื่องการป้องกันและต่อสู้อากาศยาน เนื่องจากพระยาทรงสุรเดช เป็นที่เคารพศรัทธาของกองทัพเป็นอย่างดี ในฐานะอาจารย์ฝ่ายวิชาการทหารกรมยุทธศึกษา ทำให้ผู้บังคับกองพันเชื่อ เสร็จแล้วพระยาทรงสุรเดช ก็ข้ามฟากไปอีกฝั่งหนึ่งคือกองพันที่ 2 ซึ่งพันตรีหลวงสรจักรนุกิจ เป็นผู้บังคับกองพันตั้งการในลักษณะเดียวกัน แม้ว่าทั้งสองกองพันนี้ จะเป็นทหารราบที่ไม่สามารถเอาเข้าร่วมเป็นพวกได้ แต่ก็สามารถใช้กลลวงหลอกตัดกำลังก่อน และบีบให้เข้าร่วมในภายหลังได้

จากนั้นก็ต่อไปที่โรงเรียนนายร้อย ได้พบผู้บังคับการ โรงเรียนนายร้อยเวลานั้นเป็นนายพลโท พระหิรัญใจหาญ และขอให้ผู้บังคับการ โรงเรียนนำนักเรียนนายร้อยทั้งหมดไปที่หน้าพระลานพระบรมรูปทรงม้า เพื่อให้ให้นักเรียนทั้งหมดได้ดูการฝึกหัดต่อสู้รถ โดยจะขอให้มีการจริงๆมาให้ดู ไม่เป็นการยากในการที่ผู้บังคับการ โรงเรียนจะยินดีทำตาม เพราะผู้บังคับการ โรงเรียนมีความนิยมอยู่ในตัวของผู้อำนวยการฝ่ายทหารอยู่แล้ว²⁹ เสร็จจากการตระเวนปล่อยข่าวลวงแก่หน่วยทหารต่างๆ การนัดหมายเช่นนั้นก็เพื่อรวบรวมทหารให้มารวมกันมากๆ แล้วพระยาทรงสุรเดช ก็นัดกลุ่มนายทหารประมาณ 10 กว่าคนที่บ้านในวันที่ 24 มิถุนายน พอทุกคนพร้อมแล้วพระยาทรงสุรเดช ก็ใช้เวลาในการสั่งการเพียงสั้นๆ ข้อความสำคัญคือจะต้องไปกรมทหารม้าก่อนเพื่อให้ได้รถยนต์เกราะ และรถรบเล็กไว้ในเมือง ต่อจากนั้นไปกรมทหารปืนใหญ่เพื่อบรรทุกทหารขึ้นรถยนต์ของปืนใหญ่ แล้วนำไปหน้าพระลานพระบรมรูปทรงม้า ทุกขั้นตอนที่สั่งการออกมานี้ พระยาทรงสุรเดช ได้วางแผนแต่เพียงผู้เดียวไม่มีสมาชิกคนใดทราบถึงแผนการเลย สำหรับหัวหน้าสายต่างๆ นั้น ได้รับ

²⁹ นรนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บันทึกพระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์อักษรไทย, 2514), หน้า 41.

มอบหมายภารกิจเฉพาะที่จะปฏิบัติในตอนเช้ามีเดเท่านั้น เมื่อทุกคนไปพร้อมที่ลานพระบรมรูปทรงม้า แล้วจึงจะมอบหมายภารกิจต่อไป

บทบาททางด้านพลเรือน ก็แยกย้ายกันออกคุมเชิงตามบ้านนายทหารชั้นผู้ใหญ่และวังเจ้านาย คอยสังเกตการณ์และหาข่าว ที่ปฏิบัติร่วมกับทหารก็มีเช่นการเข้ายึดกรมไปรษณีย์ เป็นต้น ส่วนหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้เตรียมงานด้านการเมืองภายหลังการยึดอำนาจได้ไว้ล่วงหน้า และคำแถลงการณ์ที่จะต้องประกาศอย่างเป็นทางการให้ประชาชนทราบถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนี้ด้วย

ด้านทหารเรือนำโดยหลวงศุภชลาศัย หลวงนาวาวิจิตร เรือเอกสงวน เรือโททองหล่อ เรือโทประเสริฐ เรือโทกุหลาบ เรือตรีทองดี นำทหารกองพันพาหนะทั้งหมดและกระสุนในคลังทั้งหมด ลำเลียงเรือข้ามฟากมายังฝั่งท่าราชวรดิษฐ์ แล้วนำรถยนต์มาบรรทุกทหาร ไปยังลานพระบรมรูปทรงม้า เพื่อปฏิบัติการตามแผน

ด้านทหารบกโดยการนำของพระยาทรงสุรเดช พันโทพระประศาสน์พิทยายุทธ พันตรีหลวงชำนาญยุทธกิจ พันตรีหลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์ และร้อยเอกหลวงทัศนัยนิยมศึก ก็รวมกำลังกันไปที่พระบรมรูปทรงม้า รวมทั้งหน่วยทหารราบที่ได้ถูกพระยาทรงฯ ลวงให้มาสมทบกันตั้งแต่วันที่ 23 ได้มาสมทบกับเหล่าทหารเรือที่คอยอยู่ก่อนหน้านี้อีก เมื่อทุกหน่วยมารวมกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระยาทรงสุรเดช ใช้ยุทธวิธีคือสั่งให้ทหารหลายเหล่าที่มาวมกันให้เข้าแถวคละกันไปหมด เปลี่ยนตัวผู้บังคับบัญชาในทันทีคือใช้นายทหารของฝ่ายปฏิวัติทั้งหมดเข้าแทนที่ผู้บังคับบัญชาเดิม แล้ววางกำลังล้อมไว้ มีนายทหารที่ถูกหลอกเข้ามาพร้อมด้วย 150 คน และถูกโอบล้อมด้วยนายทหารของกลุ่มคณะปฏิวัติ เวลาประมาณ 6.00 น. พระยาพลฯ ก็ประกาศวัตถุประสงค์ของคณะปฏิวัติ ดังนี้

“ บัดนี้บุคคลคณะหนึ่งมีนามว่า คณะราษฎร ได้เข้ายึดอำนาจการปกครองของรัฐบาลไว้หมดแล้ว ทั้งได้จับเจ้านายและบุคคลสำคัญเอามาไว้เป็นตัวประกันด้วย เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ให้เป็นประชาธิปไตย จึงขอประกาศห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดขัดขวางหรือต่อสู้เป็นอันขาด ถ้าใครฝ่าฝืนจะถูกลงโทษประหารชีวิตด้วยการยิงเป้าทันที ”³⁰

³⁰ นายหนวย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันสูริราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์ , 2530), หน้า 216.

หลังจากนั้นคณะปฏิวัติ ก็ยึดพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นกองบัญชาการ และฝ่ายคณะปฏิวัติก็เริ่มนำใบปลิวคำแถลงการณ์ ออกแจกจ่ายแก่ประชาชนทั่วไป โดยมีข้อความ ดังนี้

“ ราษฎรทั้งหลาย เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระเชษฐาในชั้นต้น ราษฎรได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การกระทำเป็นไปตามความหวังที่คิดไม่ กษัตริย์ คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์ และคนสอพลอไร้คุณงามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริตมีการรับสินบนในการก่อสร้าง ซ่อมของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคาสินค้า ผลาญเงินทองของประเทศ ยกพวกเข้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้ในความตกต่ำในเศรษฐกิจ และความฝืดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขฟื้นฟูขึ้นได้ การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่นๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เครื่องจான ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีที่บีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัว ปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิ กว่าจะหาได้แต่เล็กน้อยเหลือคณาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียภาษีราชการหรือภาษีส่วนตัว ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดเอาทรัพย์สินหรือโรงงานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุขไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์ เยอรมันซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวงไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่าจะบำรุงการทำมาหากินอย่างไรอย่างนี้ แต่ครั้นค่อยๆ ก็เหลวไปหาได้ทำจริงจึงไม่ มีหน้าจ้ำกกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณ เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กิน ว่าราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรยังโง่ เจ้าก็โง่เพราะคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่เพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าราษฎรได้มีการศึกษาที่จะรู้ความชั่วร้ายที่ทำไว้ และคงไม่ยอมให้ทำนาบนหลังตน ราษฎรทั้งหลาย ฟังรู้เถิดว่าประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ทำให้ประเทศมีอิสระภาพพ้นจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ขุมมือเปิดและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอัถคัด

ฝืดเคือง ชาวนา และพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนาเพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้ว และทหารที่ปลดกองหนุนไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามฤดูกาล เหล่านี้เป็นผลของรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายบีบคั้นข้าราชการชั้นผู้น้อย นายสิบและเสมียนเมื่อให้ออกจากงานแล้วไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบ้านเมืองให้ราษฎรมีงานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎร ซึ่งได้เสียภาษีอากร ให้พวกเขาได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเขาก็หาทำได้ทำอย่างไรไม่คงสุขเลือดกันเรื่อยไป เงินมีเหลือเท่าไรก็เอาไปฝากต่างประเทศคอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย เหตุฉะนั้นราษฎร ข้าราชการทหารและพลเรือนที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้าย ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่มีประสงค์ทำการชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญกษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความเห็นนี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติและก็เป็นภาระที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งขึ้น อยู่ภายในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำเพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเขารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องฟื้นฟูขึ้นเป็นแมนมัน การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องจัดวางโครงการอาศัยหลักวิชาไม่ทำเหมือนคนตาบอด เช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาแล้ว เป็นหลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้มีอยู่ว่า

1. รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลายเช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มาก
3. บำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

4. ใ้ราษฎรมีสิทธิเสมอกัน
5. ใ้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวแล้ว
6. ใ้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลายจงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันคงจะอยู่ชั่วฟ้าดินนี้ ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งอยู่ในความสงบและตั้งหน้าหากินอย่าทำการใด อันเป็นขัดขวางต่อคณะราษฎรนี้เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน หลานของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมมูล ราษฎรจะได้รับความปลอดภัยทุกคนจะมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกันและมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่เป็นข้าทาส พวกเจ้าหมดสมัยที่จะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งทีทุกคนพึงปรารถนาคือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐที่เรียกเป็นศัพท์ว่า “ศรีอารีย์”³¹

หลังจากนั้นคณะปฏิวัติก็ได้ดำเนินการตามแผนต่อไปคือการส่งกำลังทหารออกไปจับตัวเจ้านายทั้งหลายมาถักขังไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ทูลกระหม่อมบริพัตรฯ เป็นเจ้านายที่ทรงอิทธิพลที่สุดจำเป็นต้องควบคุมพระองค์ให้ได้ และเจ้านายอีกหลายพระองค์ก็ถูกควบคุมตัวมาโดยไม่มีการขัดขืนและใช้กำลังแต่อย่างไร ในตอนบ่ายวันนั้นเอง คณะปฏิวัติ ก็ได้เข้าเฝ้าทูลกระหม่อมกราบบังคมทูลเหตุการณ์ และความประสงค์ทั้งหมดให้ทรงทราบ และขอให้ทรงช่วยเหลือคลายสถานการณ์ เพราะขณะนั้นได้มีหนังสือกราบบังคมทูลไปยังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่ยังไม่ทรงตอบ ทูลกระหม่อมได้ให้ความร่วมมือ เพื่อเห็นแก่ความสงบสุขกับบ้านเมือง หรือว่าจะทรงถูกบีบบังคับก็ไม่อาจทราบได้ จึงมีลายพระหัตถ์ประทานแก่คณะปฏิวัติ มีข้อความ ดังนี้

“ ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ โดยมี ความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามได้มีรัฐธรรมนูญปกครอง แผ่นดินนั้น ข้าพเจ้าขอให้ทหาร ข้าราชการ และราษฎรทั้งหลายจง

³¹ นายหนวย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันฐานราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530), หน้า 248.

ช่วยกันรักษาความสงบ อย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเองโดยไม่
จำเป็นเลย”³²

คำประกาศของทูลกระหม่อมมีผลทำให้ฝ่ายที่คิดต่อต้านคณะปฏิวัติต้องชะงักลงได้ หลังจากนั้น
นั้นหลวงประดิษฐมนูธรรม ได้ดำเนินการทางการเมืองต่อไปคือการเรียกประชุมเสนาบดีกระทรวง
และปลัดทูลฉลองมาประชุมที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมีใจความสรุปคือ แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า
คณะราษฎรได้ทำการยึดอำนาจการปกครองไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์คือต้องการให้
ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครอง โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครอง จะให้มี
สภาผู้แทนราษฎรแบบชั่วคราวก่อน โดยมีผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความสามารถกับคณะราษฎรเป็นสมาชิก
และสมัยที่ 2 จะให้ราษฎรเลือกตั้งครั้งหนึ่ง และคณะราษฎรครั้งหนึ่งเพื่อกำกับนโยบาย สำหรับสมัย
ที่ 3 จะให้ราษฎรเลือกตั้งทั้งหมดถ้าประชาชนได้รับการศึกษาตามภาคบังคับมากกว่าครึ่งหนึ่งของ
จำนวนประชากรทั้งประเทศ แต่ไม่เกิน 10 ปี และต้องการให้เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศแจ้งไปยัง
ต่างประเทศเพื่อให้ได้รับการรับรองจากต่างประเทศ และในขณะเดียวกันคณะปฏิวัติ ก็ได้จัดส่งเรือรบ
สุโขทัยในบังคับบัญชาของหลวงสุภะลาศัยผู้ก่อการฝ่ายทหารเรือคนหนึ่งไปพร้อมกับหนังสือกราบ
บังคมทูลเพื่อถวายต่อในหลวงที่พระราชวังไกลกังวล โดยมีใจความดังนี้

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยคณะราษฎรข้าราชการพลเรือน ทหาร ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน
ไว้ได้แล้ว และได้เชิญสมเด็จพระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์
วรพินิต เป็นต้น ไว้เป็นประกัน ถ้าคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่
จับกุมไว้เป็นการตอบแทน คณะราษฎรไม่ประสงค์จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์
อันยิ่งใหญ่ก็เพื่อจะให้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จึงขอเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จกลับคืน

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 269.

ผู้พระนครและทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้าง

ขึ้น
ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตอบปฏิเสธก็ดีหรือไม่ตอบภายในหนึ่งชั้วนาฬิกา นับแต่ได้รับ
หนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระ
องค์อื่น ที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา

พระยาทรงสุรเดช

พระยาฤทธิอัคเนย์

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับหนังสือแล้ว พระองค์ก็ได้ตัดสินพระทัย
ที่จะยอมทำตามคำทูลขอของคณะปฏิวัติ ในส่วนของกองบัญชาการคณะปฏิวัติที่พระที่นั่งอนันต
สมาคมในวันที่ 25 มิถุนายน ก็ได้เตรียมจัดตั้งคณะรัฐบาล และเตรียมนำร่างพระราชบัญญัติธรรมนุญ
การปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 โดยแบ่งออกเป็น 5 หมวด 39 มาตรา รอทูลเกล้าถวาย
พระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย แต่ในหมวดที่ 4 เกี่ยวกับรัฐบาลได้ใช้คำว่า “ คณะกรรมการ
ราษฎร ” พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทยจึงเรียกตำแหน่งนี้ว่า “ ประธาน
คณะกรรมการราษฎร ” ซึ่งประกอบไปด้วยกรรมการราษฎรอีก 14 คน และกฎหมายที่สำคัญอีกอันที่
หลวงประดิษฐมนูธรรม เตรียมร่างถวายเพื่อทูลเกล้าลงพระปรมาภิไธยคือ “ พระราชบัญญัตินิรโทษ
กรรม ” เพราะในขณะนี้คณะปฏิวัติยังคงมีฐานะเป็นกบฏอยู่ตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ที่ใช้
อยู่ในขณะนั้น

วันที่ 26 มิถุนายน 2475 คณะปฏิวัติเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ ท้องพระโรง
วังสุโขทัยในเวลา 11.00 น. เพื่อนำพระราชบัญญัติธรรมนุญการปกครอง พร้อมพระราชบัญญัติ
นิรโทษกรรมทูลเกล้าถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย อันประกอบไปด้วยบุคคลดังต่อไปนี้

- 1) พล.ร.ต. พระยาสรยุทธเสนี
- 2) พ.ท. พระประศาสนพิทยายุทธ
- 3) พ.ต. หลวงวีรโยธา
- 4) อำมาตย์ตรีหลวงประดิษฐมนูธรรม

- 5) ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี
- 6) นายจรูญ ณ บางช้าง
- 7) นายสงวน ตุลารักษ์

หลังจากที่พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญการปกครองฉบับชั่วคราว เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 แล้ว คณะปฏิวัติได้แต่งตั้งสมาชิกสภาจำนวน 70 คนอันมีสมาชิกของ คณะราษฎร 35 คน และบุคคลภายนอกอีก 35 คน ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เคยบริหารราชการแผ่นดินมาแล้ว รุ่งขึ้นก็เปิดประชุมสภาในพระที่นั่งอนันตสมาคม โดยมีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธานสภาฯ และหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นเลขาธิการสภาฯ ในการประชุมครั้งแรกได้มีการเลือกประธานคณะกรรมการราษฎร หรือนายกรัฐมนตรี และคณะกรรมการราษฎร หรือคณะรัฐมนตรี อีก 14 คนสำหรับรายชื่อของคณะกรรมการราษฎร (เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรวันที่ 10 ธันวาคม 2475 จึงเปลี่ยนคำว่าคณะกรรมการราษฎรเป็นคณะรัฐมนตรี) ชุดแรกของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีดังนี้

1. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาชลยุทธ
2. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา
3. นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา
4. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
5. นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์
6. อำมาตย์เอก พระยาประมวญวิชาพูค
7. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ์
8. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
9. นายนาวาตรี หลวงสินธุ์สงครามชัย
10. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม
11. รองอำมาตย์เอก หลวงสทกรณ
12. รองอำมาตย์เอก ต้ว ลพานุกรม
13. นายร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี
14. นายเนบ พหลโยธิน

นับว่าระบบประชาธิปไตยของไทยได้บังเกิดครบบริบูรณ์แล้ว ทั้งสามฝ่าย คืออำนาจ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการอันเป็นอำนาจที่มาจากประชาชน การยึดอำนาจในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นไปอย่างสำเร็จเรียบร้อยเพราะการทำงานในแต่ละสายประสานกันอย่างดี กล่าวคือในสาย ของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ใช้วิธีวางกลลวง และใช้กำลังใจที่เข้มแข็งเป็นเครื่องนำทาง ในสายข้าราชการ ระดับกลางและล่างต่างทำภาระหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายกันอย่างเต็มที่และที่สำคัญที่สุดคือ การตอบ รับจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นไปในทางยุติการต่อสู้แบบนองเลือดและเกื้อกูล ต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบและประนีประนอมต่อกันเป็นอย่างมากที่สุด³³ ดังพระราชหัตถเลขา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงตอบคณะปฏิวัติ

สวน ไกลกังวล หัวหิน

วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ส่งไปยังกระทรวงมูรธาธรว่า คณะทหารมีความ ปราบณาจะเชิญข้าพเจ้ากลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เกิดเลือดเนื้อกับทั้งเพื่อจัดการ โดยละม่อมละไมไม่ให้ขึ้นชื่อว่างกลางเสียดายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าคิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงทำนองนี้ คือ มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองโดยรัฐธรรมนูญจึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเซ็ด เพื่อให้คุ้มครองการตั้งรัฐบาล ให้เป็นไปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตามรัฐธรรมนูญโดยสะดวก เพราะว่าหากข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเซ็ด นานาประเทศคงจะไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริง ข้าพเจ้าเองในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามิอาจการุฬพลภาพและไม่มีบุตรสืบวงศ์สกุลและจะไม่ทน งานไปนานเท่าใดนัก ทั้งไม่มีความปรารถนามักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์ และความสามารถที่จะช่วยพยุง ชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเขาบ้าง ที่พูดมานี้เป็นความจริงใจเสมอ³⁴

ประชาธิปไตย ป.ร.

³³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535), หน้า 212.

³⁴ นายหนวดย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันฐานิราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530), หน้า 287.

กระบวนการสร้างอำนาจอธิปไตย

ภาระสำคัญของคณะปฏิวัติที่สำคัญอีกอันหนึ่งคือการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรให้แล้วเสร็จ โดยมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นประธานคณะกรรมการ และกรรมการอื่นอีก 8 คน การร่างได้ใช้เวลาถึง 3 เดือนจนแล้วเสร็จ รัฐธรรมนูญฉบับนี้แบ่งออกเป็น 7 หมวด มี 68 มาตรา และได้มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 รวมทั้งกฎหมายที่สำคัญอีกฉบับที่ได้นำเสนอต่อสภาเพื่อพิจารณา คือ พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง และพระราชบัญญัติล้างมลทินโทษให้กับผู้กระทำความผิดทางการเมืองเมื่อ ร.ศ. 130 จึงเป็นอันว่าคณะกบฏ 130 ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบความคิดการปกครองในระบบประชาธิปไตยของคณะราษฎรก็ได้รับอิสรภาพจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนี้ด้วย สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญ และถือเป็นนโยบายอันหนึ่งของคณะราษฎรคือการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจของไทยให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ภารกิจคณะราษฎรได้มอบหมายให้กับหลวงประดิษฐมนูธรรม ที่รับไปดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย หรือที่เรียกว่าเค้าโครงเศรษฐกิจเค้าโครงเศรษฐกิจนี้เอง ที่เริ่มนำไปสู่ความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในคณะราษฎร โดยเฉพาะพระยาทรงสุรเดช กับหลวงประดิษฐมนูธรรมเจ้าของแนวคิด เนื่องจากพระยาทรงสุรเดช เห็นว่าเค้าโครงเศรษฐกิจ ของหลวงประดิษฐมนูธรรม มีความโอนเอียงไปในทางโซเชี่ยลลิสต์ คณะรัฐบาลจึงไม่ยอมให้นำเค้าโครงเศรษฐกิจเข้าที่ประชุมสภา จนนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้างทั้งกลุ่มปัญญาชน และกลุ่มสื่อมวลชนที่ได้ให้การสนับสนุน และโจมตีแนวคิดของหลวงประดิษฐมนูธรรม ในส่วนของคณะรัฐบาลเองก็ได้เริ่มมีการแบ่งแยกออกเป็นสองฝ่ายโดยฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยอย่างรุนแรงต่อเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม ประกอบไปด้วยพระยาทรงสุรเดช กับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี พระยาศรีวิสารวาท ส่วนฝ่ายหลวงประดิษฐมนูธรรม มีหลวงพิบูลสงครามเป็นแนวร่วม เพราะหลวงพิบูลสงครามเองก็มีความเห็นที่ไม่ตรงกับพระยาทรงสุรเดช มาก่อนหน้านี้แล้วในเรื่องการปรับปรุงกองทัพ ส่วนอีกท่านหนึ่งก็คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา ส่วนนายประยูร ภมรมนตรี ในฐานะเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้วางตัวเป็นกลาง

ความขัดแย้งของคณะราษฎร

ภายหลังจากที่ต้องเกิดความคิดเห็นที่แตกแยกกันของคณะราษฎรอันเนื่องมาจากปัญหาเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม จนทำให้คณะราษฎรเริ่มแตกแยกออกเป็นสองฝ่ายระหว่างกลุ่มขุนนางเก่า และกลุ่มหนุ่มจนนำไปสู่ความขัดแย้งกันในสภาและก่อให้เกิดปัญหาที่รุนแรง

คือกลุ่มขุนนางเก่าที่ยังติดอยู่กับระบบอาวุโส และการมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ ก็มีความรู้สึกที่ไม่ชอบต่อพฤติกรรมของกลุ่มสมาชิกสภาคนหนุ่ม โดยเห็นว่าขาดสัมมาคารวะ และอวดฉลาดที่สำคัญคือสมาชิกบางคนพกอาวุธเข้ามาประชุมด้วย ส่วนสมาชิกหนุ่มก็ว่ากลุ่มขุนนางเก่าคร่ำครึหัวโบราณไม่ทันโลก สภาในสมัยแรกจึงเริ่มเกิดความไม่เป็นระเบียบ พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงร่วมมือกับพระยาทรงสุรเดช นำทหารมาตรวจค้นอาวุธสมาชิกสภา ก่อนเข้าห้องประชุมทุกคน การกระทำดังกล่าว ได้สร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกสภาจำนวนมาก โดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มหนุ่มที่ส่วนใหญ่เป็นฝ่ายของหลวงประดิษฐมนูธรรม จึงมีความขัดแย้งกันในสภาอย่างรุนแรง ในที่สุดพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี ออกพระราชกฤษฎีกาปิดสมัยประชุมสภา เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 พร้อมกับมีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี หลังจากนั้นในวันที่ 2 เมษายนก็มีประกาศพระราชบัญญัติ ว่าด้วยคอมมิวนิสต์ มีวัตถุประสงค์เพื่อปราบปรามกลุ่มของหลวงประดิษฐมนูธรรมและแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียน สมาคมเพื่อต้องการล้มเลิกสมาคมคณะราษฎร ที่เป็นฐานอำนาจของหลวงประดิษฐมนูธรรม นอกจากนี้แล้วยังมีการจัดตั้งตำรวจสันติบาลเพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล และได้ส่งหลวงประดิษฐมนูธรรมไปประเทศฝรั่งเศส

เป้าหมายต่อไปของกลุ่มขุนนางเก่าคือลดอำนาจของกลุ่มสมาชิกหนุ่มที่มีหลวงพิบูลสงคราม และพระยาพหลพลพยุหเสนา กลุ่มขุนนางเก่าในฐานะที่เป็นผู้นำฝ่ายรัฐบาล ยังคงดำเนินการลดบทบาทของกลุ่มหนุ่ม หลังจากที่หลวงประดิษฐ์เดินทางไปฝรั่งเศส แล้วคือในวันที่ 15 เมษายน 2476 รัฐบาล ก็ได้ประกาศห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรที่เป็นฐานอำนาจของหลวงประดิษฐมนูธรรมเสีย การกระทำดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้กับสมาชิกกลุ่มหนุ่มเป็นอย่างยิ่ง พระยาพหลพลพยุหเสนา ในฐานะที่เป็นที่เคารพนับถือของสมาชิกกลุ่มหนุ่ม จึงต้องกลายเป็นศัตรูกับพระยาทรงสุรเดชอย่างเปิดเผย แผนการต่อมาของพระยาทรงสุรเดชคือต้องการย้ายพระยาพหลฯ ออกจากฐานอำนาจทั้งด้านการเมือง และการทหาร เพราะพระยาพหลฯมีตำแหน่งทางทหารเป็นถึงผู้บัญชาการทหารบก แต่อำนาจจริงๆ แล้วตกอยู่กับพระยาทรงฯ ที่มีตำแหน่งเป็นเพียงเสนาธิการทหารบก แต่มีอำนาจในกองทัพมากกว่า และเป็นผู้ปรับปรุงกองทัพภายหลังจากการปฏิวัติสำเร็จและได้วางฐานอำนาจทางทหารไว้หมดแล้ว ดังนั้นทั้งสองจึงมีเรื่องขัดแย้งในการบริหารงานภายในกองทัพอยู่เสมอ เช่นในเรื่องของการออกคำสั่งต่างๆ โดยพระยาทรงสุรเดชได้กำหนดแผนไว้ว่าจะชวนสี่ทหารเสือที่ร่วมกันก่อการทั้งหมดลาออกจากทุกตำแหน่งที่มีอยู่ และได้วางฐานอำนาจทางทหารไว้แล้วว่ามีตอนลาออกอย่างไรเสียฐานกำลังในกองทัพคงรวมตัวกันเรียกตนกลับเข้ามารับตำแหน่งดั้งเดิม และจะได้ตัดพระยาพหลฯให้พ้นไปจากตำแหน่งเสีย แต่สำหรับในส่วนของพระยาพหลฯ ได้ปรึกษากับสมาชิก

กลุ่มหนุ่มอันประกอบไปด้วยหลวงพิบูลสงคราม แล้วพิจารณาว่าแผนการนี้เป็นการดำเนินการของ พระยาทรงสุรเดช ที่ต้องการลดบทบาททางทหารของกลุ่มตน จึงได้คิดที่จะทำการปฏิวัติยึด อำนาจกลับคืนมาอีกครั้ง ภายหลังจากที่สี่ทหารเสือได้กราบบังคมทูลลาออกแล้ว กลุ่มหนุ่มซึ่งนำโดย หลวงพิบูลสงคราม หลวงทัศนัยนิมสิ๊ก หลวงพรหมโยธี หลวงเสรีเริงฤทธิ์ ฝ่ายทหารเรือมีหลวง สุขภักดิ์ หลวงสังวรยุทธกิจ

วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 กำลังทหารที่นำโดยหลวงกาจสงคราม ผู้แทนฝ่ายทหารบก นาวาตรีหลวงสังวรยุทธกิจผู้แทนฝ่ายทหารเรือ เข้าพบพระยามโนปกรณนิติธาดาพร้อมทั้งส่ง จดหมายมอบให้นายกรัฐมนตรีโดยมีข้อความว่ากลุ่ม ทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนต้องการให้ นายกลาออกและเปิดสภาผู้แทนราษฎร ถ้าไม่ลาออกจะให้พระยาพลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน พระยามโนปกรณนิติธาดา จึงต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไป ขั้นตอนต่อไปของ คณะรัฐประหารที่นำโดยพระยาพลฯ และหลวงพิบูลสงคราม ก็ดำเนินการเปิดประชุมสภาผู้แทน ราษฎร สมัยวิสามัญเพื่อจัดตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่ โดยแต่งตั้งให้พระยาพลฯ ผู้นำกลุ่มเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่สองของไทย พร้อมทั้งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกอีกหนึ่งตำแหน่ง ส่วนหลวง พิบูลสงคราม ได้เป็นรัฐมนตรีและผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ อีกตำแหน่งหนึ่ง ส่วนคน อื่นๆ ก็ได้ตำแหน่งรัฐมนตรี และตำแหน่งทางทหารด้วยเพื่อเป็นการรักษาอำนาจของกลุ่มตนไว้ให้ มั่นคง พร้อมกันนี้ก็มี การปรับย้ายนายทหาร ที่เป็นฐานอำนาจของพระยาทรงสุรเดช สำหรับพระยา ทรงสุรเดช หลังจากการรัฐประหารครั้งนี้แล้ว ต้องรีบลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่เขมร และที่เขมรนั้น เจ้าคุณทรงฯ และคุณหญิงได้คิดที่จะทำมาค้าขาย โดยเจ้าคุณทรงฯ ตกใจทำขนมกล้วยขายเป็นการ หารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว นอกจากนั้นเจ้าคุณทรงฯ ยังรับซ่อมจักรยานอีกด้วย ชีวิตบั้นปลาย ของท่านต้องไปตกระกำลำบากจนนาทีสุดท้ายของชีวิตในต่างแดน และเสียชีวิตในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2487 ด้วยโรคโลหิตเป็นพิษ เนื่องจากก่อนหน้าที่ท่านจะเสียชีวิตเจ้าคุณทรงฯ เป็นผู้ที่มีสุขภาพ และอนามัยที่แข็งแรงดี ฉะนั้นจึงมีเสียงพูดกันเป็นเชิงว่าเจ้าคุณทรงฯ ถูกวางยาจากศัตรูทางการเมือง แต่เรื่องนี้ก็ยังไม่พิสูจน์ไม่ได้แน่นอน³⁵ จึงเป็นอันว่าคณะราษฎร ที่เป็นกลุ่มหนุ่มนำโดยหลวงพิบูล สงคราม กลับมามีอำนาจอย่างโคດเค่นและเต็มตัว และเชิญหลวงประดิษฐมนูธรรมที่ถูกเนรเทศออก ไปจากรัฐบาลชุดที่แล้วในข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ กลับเข้ามา

³⁵ นรนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บันทึกพระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์อักษรไทย, 2514), หน้า 20.

การกลับมาของหลวงประดิษฐมนูธรรมกับความขัดแย้งของคณะราษฎร

หลวงประดิษฐมนูธรรมได้เดินทางกลับเข้าในประเทศไทยอีกครั้งเมื่อวันที่ 29 กันยายน 2476 แต่สิ่งที่ตามมาคือรัฐบาลถูกหนังสือพิมพ์โจมตีอย่างหนัก เพราะปัญหาเกี่ยวกับเค้าโครงการเศรษฐกิจ หรือ สมุดปกเหลืองของหลวงประดิษฐมนูธรรมที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ดังนั้นจึงเป็นจังหวะที่ดีของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลที่เตรียมจะยึดอำนาจจากกลุ่มของคณะราษฎรบ้าง และสิ่งที่คณะราษฎรในฐานะรัฐบาลจะต้องลงมือปราบคือการออกหนังสือไปถึงเจ้าของหนังสือพิมพ์ต่างๆ ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงในลักษณะที่เป็นการข่มขู่ การกระทำได้กล่าวถึงสร้างความไม่พอใจให้กับบรรดานักหนังสือพิมพ์ และประชาชนทั่วไปเป็นอันมาก ภายใต้กระแสการต่อต้านรัฐบาลที่รุนแรงเช่นนี้ ยังเป็นการสร้างโอกาสให้ฝ่ายตรงข้าม ที่รอให้สถานการณ์สุกงอม เพื่อการช่วงชิงอำนาจของคณะราษฎรอยู่

กบฏบวรเดช

กบฏบวรเดชเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ประกอบกับความไม่พอใจที่คณะรัฐบาลนำหลวงประดิษฐมนูธรรม กลับมาสู่ประเทศไทย เพราะเห็นว่าหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นภัยต่อสถาบันกษัตริย์ และเนื่องจากเกิดกรณีหมิ่นประมาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฤทธิเดช เลขานุการกรมการกลางได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องรัชกาลที่ 7 ต่อศาลอาญาข้อหาหมิ่นประมาท จึงทำให้ผู้ก่อการกลุ่มนี้ใช้เป็นข้ออ้างในการทำการรัฐประหารขึ้น โดยการนำของพระยาสิทธิสงครามชัย และนายทหารที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลชุดนี้ และนายทหารที่สูญเสียตำแหน่งหน้าที่เพราะเกิดจากการปฏิวัติของคณะราษฎร และการปรับปรุงกองทัพ รวมทั้งถูกศิษย์ และนายทหารที่เคยเคารพรักต่อพระยาทรงสุรเดชมาก่อนนั่นเอง ส่วนนายทหารที่มีกำลังสำคัญอีกท่านที่เข้าร่วมด้วยคือพระสิทธิเรืองเดชพล เพราะมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารราบ ผู้คิดการกลุ่มนี้ได้รวบรวมกำลังจากทหารหัวเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโคราช และคณะผู้ก่อการกลุ่มนี้ ได้อันเชิญพลเอกพระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ลาออกไปตามนโยบายดุลยภาพสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เข้าร่วมในฐานะหัวหน้าคณะ จึงถือได้ว่ากลุ่มนี้มีกำลังรบที่ดี อันประกอบไปด้วยนายทหารและกำลังพลเป็นจำนวนมาก และการปะทะกันได้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ที่ทุ่งบางเขนและจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของกลุ่มผู้คิดการ เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นกบฏไปแล้วหรือที่เรียกกันว่า “กบฏบวรเดช” การรบครั้งนี้เป็นไปอย่างดุเดือด และมีกร

สูญเสียเป็นจำนวนมากผิดกับการปฏิวัติ และรัฐประหารสองครั้งที่ผ่านมา ครั้งนี้นอกจากจะสูญเสียกำลังพลของทั้งสองฝ่ายแล้ว ผู้นำคนสำคัญของกลุ่มกบฏคือ พระยาศรีสิทธิสงครามชัย ได้เสียชีวิตลงด้วย

ภายหลังจากการปราบกบฏครั้งนี้ของฝ่ายรัฐบาลแล้ว บุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุด คือ หลวงพิบูลสงคราม เพราะได้เป็นผู้บัญชาการรบที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งจึงได้สร้างชื่อเสียงให้กับหลวงพิบูลสงครามขึ้นมามากที่สุด ในบรรดาสมาชิกในกลุ่มคณะราษฎรด้วยกันเอง จึงทำให้ได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก และรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม การปราบกบฏครั้งนี้ ฝ่ายรัฐบาลได้ใช้วิธีการโดยการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นมาพิจารณาคดีของจำเลย มีทั้งการลงโทษตามกฎหมาย การปลดออกจากราชการ และการคุมขังทางการเมืองที่เกาะนรกตะรูเตา และเนรเทศ พระยาฤทธิอัคนย์ พระยาทรงสุรเดช และพระประศาสน์พิทยายุทธ ออกนอกประเทศ

การคุมอำนาจอย่างสมบูรณ์ของคณะราษฎร

กระบวนการสร้างประชาธิปไตยของคณะราษฎร คือการจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาราษฎรประเภทที่ 1 โดยการเลือกตั้งทางอ้อมเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2476 จำนวน 78 คน และแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 หรือที่เลี้ยง โดยส่วนใหญ่ก็เป็นสมาชิกชุดเดิม ที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรจำนวนเท่ากัน พร้อมทั้งมีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ โดยมีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่มีหลวงประดิษฐมนูธรรม อยู่ในคณะรัฐมนตรีเพราะยังมีปัญหากรณีเค้าโครงเศรษฐกิจอยู่ รัฐบาล จึงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาพิจารณาว่าเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ผลการพิจารณาของคณะกรรมการตัดสินว่าไม่เป็น จึงทำให้หลวงประดิษฐมนูธรรม พ้นข้อกล่าวหา และกลับมาเข้าร่วมเป็นคณะรัฐบาลอีกครั้งในตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย

การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7

ภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 รวมทั้งการปราบปรามฝ่ายกบฏอย่างรุนแรงของรัฐบาลทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัย เนื่องจากทรงเห็นว่ารัฐธรรมนูญยังไม่เป็นประชาธิปไตยเท่าที่ควร และการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อฝ่ายตรงข้ามของรัฐบาล พระองค์จึงประกาศสละพระราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 เมื่อรัฐบาลได้

รับทราบพระราชประสงค์แล้วก็มีการประชุมสภา เพื่อแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติ ตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 โดยสภาได้ลงมติแต่งตั้งพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อมาเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2477 แต่เนื่องจากพระองค์ยังทรงพระเยาว์ อยู่สภาผู้แทนราษฎรจึงลงมติแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อันประกอบด้วย

1. นายพันเอก พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นอนุวัตน์ จาตุรนต์ เป็นประธาน
2. นายนาวาตรี พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ร.น.
3. เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

บทวิเคราะห์ความสำเร็จของคณะราษฎรต่อการสถาปนาประชาธิปไตย

จากแนวความคิดของสมาชิกคณะราษฎรที่มีความตั้งใจ ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็ประสบความสำเร็จ นับจากการรวมกลุ่มทางความคิดในด้านการเมืองที่ฝรั่งเศส โดยที่ความคิดและอุดมการณ์ความเป็นประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นกับสมาชิกคณะราษฎรจนมาสู่ความเป็นจริง โดยสามารถสรุปประเด็นหลักที่สำคัญได้ ดังนี้

1. ทุกอย่างเกิดจากอุดมการณ์อันมั่นคง ของสมาชิกคณะราษฎรทุกคน ที่มีจิตใจมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงแม้ว่าระยะเวลาจากฝรั่งเศสจนมาถึงการลงมือปฏิบัติจะห่างกันหลายปีแต่ทุกคนก็มีความมุ่งมั่น ไม่เปลี่ยนแปลงต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ทุกคนตั้งความหวังเอาไว้

2. ความรักในประเศชาติของคณะราษฎร ตรงนี้คงปฏิเสธไม่ได้ว่าสมาชิกของคณะราษฎรทุกคนมีความรักในประเศชาติเป็นเบื้องต้น อยากเห็นความเจริญก้าวหน้าของประเศชาติ และให้ทัดเทียมกับนานาชาติทั้งหลายที่เจริญแล้ว ทั้งนี้ก็เป็นผลมาจากการที่สมาชิกได้มีโอกาสออกไปศึกษา ยังต่างประเทศได้เห็นความเจริญที่แตกต่างกัน ได้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นแรงกระตุ้นให้สมาชิกคณะราษฎรอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศของตน กรณีนี้จะเห็นได้ว่าทั้งนายประยูร ภมรมนตรี และหลวงพิบูลสงครามได้พบปัญหาการถูกดูถูกเหยียดหยามจากชาวยุโรปในเรื่องความกล้าหาญของประเทศเช่นเดียวกัน จึงเป็นแรงจูงใจที่มีส่วนผลักดันให้สมาชิกทั้งสองคนของคณะราษฎร ยึดมั่นต่ออุดมการณ์ไม่เปลี่ยนแปลง

3. การประสานงานกันเป็นอย่างดีของสมาชิกคณะราษฎร คณะราษฎรมีการวางแผนงานที่ดี โดยนับจากการก่อตั้งครั้งแรก ก็ได้มีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ตามปฏิญญา 6 ประการ ของคณะราษฎร หรือจนเมื่อกลับเข้ามาในประเทศไทยก็ได้มีการแบ่งสายการทำงานที่ชัดเจน กำหนดวิธีการสรรหาสมาชิก โดยจะไม่รับสมาชิกที่ไม่น่าไว้วางใจ และต้องมีอุดมการณ์เช่นเดียวกันและแน่วแน่ การป้องกันแผนรั้ว เทคนิคการปกปิดข้อมูล แม้แต่การใช้กลยุทธ์ที่ชาญฉลาดในการพลิกสถานการณ์ เช่นกรณีการใช้แผนลวงของพระยาทรงสุรเดช ในวันทำการแม้ว่าจะมีกำลังน้อยกว่าแต่ก็สามารถควบคุมสถานการณ์ได้จนประสบผลสำเร็จ การดำเนินการตามแผนงานเป็นไปอย่างรัดกุมปราศจากข้อบกพร่อง แผนทุกอย่าง จึงประสบผลสำเร็จ ผิดกับการดำเนินงานของกบฏ ร.ศ. 130 ที่ขาดความรัดกุมในการดำเนินงานสรรหาสมาชิกโดยไม่จำกัด การปฏิบัติการกระทำไปเพราะความแค้นส่วนตัวขาดอุดมการณ์ที่ชัดเจน จนทำให้แผนการประสบความล้มเหลว

4. โอกาสอันเหมาะสม จากการศึกษาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่คณะราษฎรสามารถกระทำสำเร็จได้นั้นเนื่องจากเหตุปัจจัยทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่เหมาะสม และลงตัวรวมทั้งเหตุปัจจัยจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อการทำงานของคณะราษฎร จนสถานการณ์เอื้อต่อการปฏิวัติ อีกทั้งนำพระทัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ก็มีอุดมการณ์แห่งความเป็นนักประชาธิปไตยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าคณะราษฎร ดังเห็นได้จากที่พระองค์พยายามและให้มีการเตรียมการในเรื่องของการปกครองในระบบประชาธิปไตยก่อนหน้านี้อแล้ว โดยพระองค์ได้มอบหมายให้กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินการตั้งคณะทำงานขึ้นมา และได้มอบหมายให้ เรมอน บี. สตีเวนส์ กับพระยาศรีวิสารวาท เป็นผู้ดำเนินการศึกษาเตรียมจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ³⁶ ดังนั้นพระองค์จึงมีโมติในการที่จะช่วยเหลือคณะราษฎร ในอันที่จะดำเนินการสร้างกระบวนการประชาธิปไตยต่อไป หากพระองค์ไม่มีโมติด้วย หรือไม่มีนำพระทัยศรัทธาต่อระบบประชาธิปไตยแล้วพระองค์คงคิดสู้ และหากพระองค์คิดสู้ ก็น่าที่จะประสบชัยชนะเพราะประเมินจากสถานการณ์ด้านกำลังแล้ว คณะราษฎรไม่มีกำลังหลักอย่างจริงจัง เพราะผู้นำคือพระยาทรงสุรเดช เป็นเพียงอาจารย์สอนนักเรียนทหาร พระยาพลพลพยุหเสนา เป็นจเรทหารไม่มีกำลังหลัก หลวงพิบูลสงคราม ก็เป็นนายทหารที่ไม่มีตำแหน่งที่สำคัญ ที่จะมีกำลังอยู่บ้างก็เพียง

³⁶ นายหนวย, เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชนันฐานิราช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธพาณิชย์, 2530), หน้า 101.

พระยาฤทธิอัคนี³⁷ ซึ่งเป็นผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ในกรุงเทพฯ เป็นคนเดียวที่มีทหารอยู่ในมือ³⁷ ผิดกับฝ่ายของกษัตริย์ที่มีทหารหลักที่พร้อมกว่า แต่พระองค์ทรงเห็นแก่ความสงบสุขเป็นสำคัญจึงไม่คิดสู้ ความสำเร็จจึงมาตกอยู่กับคณะราษฎรในที่สุด

ความขัดแย้งของคณะราษฎรต่อกระบวนการสร้างประชาธิปไตย

ต่อไปจะทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงความขัดแย้งของคณะราษฎรในการวางรากฐานระบบประชาธิปไตย ซึ่งในเบื้องต้นคงต้องยอมรับต่ออุดมการณ์ของคณะราษฎรในอันที่จะสถาปนาระบอบการปกครองในระบบประชาธิปไตยให้ขึ้นได้อย่างมั่นคง แต่ในความเป็นจริงคณะราษฎรจะสามารถพัฒนาและวางรากฐาน แนวปฏิบัติ ตลอดจนสร้างมาตรฐานระบอบการปกครองในระบบประชาธิปไตย ให้สอดคล้องต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้ หรือไม่ และประชาชนที่คณะราษฎรกล่าวว่า เป็นเจ้าของอำนาจนั้นจะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในระบบประชาธิปไตยได้หรือไม่ ตลอดจนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนจะพัฒนาไปในทิศทางใดภายใต้อุดมการณ์ของคณะราษฎร

ความขัดแย้งภายในกลุ่มคณะราษฎร

ภายหลังคณะราษฎรได้อำนาจทางการเมืองมาโดยสมบูรณ์แล้ว ความขัดแย้งก็เริ่มมีมากขึ้น รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาที่ถูกกดดันจากกลุ่มทหาร ที่มีหลวงพิบูลสงครามเป็นผู้นำ ทั้งนี้เนื่องจากหลวงพิบูลสงคราม มีกำลังอำนาจทั้งด้านทหารและการเมือง รัฐบาลจึงประกาศลาออกเนื่องจากแพ้คะแนนเสียงพระราชบัญญัติงบประมาณแผ่นดินด้วยคะแนนเสียง 45 ต่อ 31 ต่อสภาผู้แทนราษฎร แต่องค์ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงไม่รับใบลาออก ดังนั้นในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481 คณะรัฐบาลจึงมีพระราชกฤษฎีกายุบสภา และกำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ภายใน 60 วัน ภายหลังจากการเลือกตั้งในเดือนพฤศจิกายน และพระยาพหลฯ ก็ยื่นขอลาออกโดยต้องการให้หลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เพราะทราบดีว่ารัฐบาลต้องถูกรัฐประหารจากกลุ่มของทหารแน่นอน ในที่สุดหลวงพิบูลสงคราม ก็เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 3 ของระบบ

³⁷ นรนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บันทึกพระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์อักษรไทย, 2514), หน้า 32.

ประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2478 และเป็นการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งกันภายในกลุ่มของคณะราษฎรอีกครั้ง หลังจากเคยมีความขัดแย้งกับกลุ่มของพระยาทรงสุรเดช การเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของหลวงพิบูลสงครามทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงทั้งภายในกลุ่มของคณะราษฎรเอง และกลุ่มต่างๆ ที่สูญเสียอำนาจและผลประโยชน์อันเนื่องมาจากการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของคณะราษฎร

กบฏนายสิบ

กลุ่มทหารกลุ่มแรกที่คิดจะรัฐประหารรัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม คือกลุ่มทหารหนุ่มที่ส่วนใหญ่มียศนายสิบนำโดยสิบโทสวัสดิ์ มะหะหมัด ซึ่งไม่พอใจต่อระบบการบริหารของรัฐบาลภายใต้ การนำของคณะราษฎรที่ทำให้พวกตนสูญเสียอำนาจ และเห็นว่ารัฐบาลไม่เชิดชูระบบกษัตริย์ ต้องการดึงอำนาจในระบบเก่ากลับมา กลุ่มนี้ก็มีแนวคิดอุดมการณ์ไม่แตกต่างไปจากกบฏบวรเดชเท่าไรนัก แต่ยังไม่ทันได้ลงมือข่าวก็รั่วเสียก่อนจึงถูกฝ่ายรัฐบาล จับได้เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2478 และรัฐบาล ได้จัดตั้งศาลพิเศษขึ้นพิจารณาโทษทันที โดยมีพันเอกพระยาอภัยสงครามเป็นประธานศาล ใช้เวลาพิจารณายู่สองสัปดาห์ และในวันที่ 27 สิงหาคม ศาลก็พิจารณาคัดสินประหารชีวิตหัวหน้ากบฏนายสิบคือสิบโทสวัสดิ์ มะหะหมัด ถูกยิงเป้าเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479³⁷ ส่วนที่เหลือก็ถูกจำคุกตลอดชีวิต และ 20 ปี 16 ปีตามลำดับ

หลังจากนั้นก็เริ่มมีข่าวว่าจะมีการลอบสังหาร หลวงพิบูลสงครามอยู่เป็นประจำ จึงทำให้หลวงพิบูลสงคราม ต้องระวังตัวตลอดเวลา และข่าวก็เป็นจริงหลวงพิบูลสงคราม ถูกนายพุ่ม ทับสายทอง รอบยิงที่สนามหลวงแต่เสียขาไป หลังจากนั้นก็ถูกคนใช้ในบ้านชื่อนายลี บุญตาไล่ยิงในบ้านแต่ไม่ถึงกับเสียชีวิต ซึ่งทั้งสองกรณียังเป็นปัญหาที่น่าขบคิดว่าหลวงพิบูลสงครามจะถูกลอบสังหารจริงหรือไม่ หรือเพียงเพื่อต้องการสร้างสถานการณ์เพื่อคว่ำล้างศัตรูทางการเมือง รวมทั้งกลุ่มอำนาจเดิมของพระยาทรงสุรเดช รวมทั้งผู้ที่เคยเป็นพวกกับพระยาทรงสุรเดช เช่นพระสิทธิเรืองเดชพล และสื่อมวลชน ที่โจมตีการเข้ามามีอำนาจของกลุ่มหลวงพิบูลสงครามอย่างรุนแรง หลังจากนั้นไม่นานรัฐบาลก็ได้จับบุคคลต่างๆ จำนวน 52 คนโดยอ้างว่านายลี บุญตากับนายพุ่ม ทับสายทองจำเลยในคดีซัดทอด ในคดีนี้ได้มีการดำเนินการพิจารณาคดีโดยศาลพิเศษอีกเช่นเคยโดยไม่ให้จำเลยได้มีโอกาส

³⁷ แมน มนต์เมศรี, บันทึกอดีตนักการเมือง (กรุงเทพมหานคร : จินดาสาสน์, 2524), หน้า 50.

แต่งตั้งทนาย และอ่านสำนวนคดีก่อนขึ้นศาล จนทำให้จำเลยขาดโอกาสในการต่อสู้คดี อันเป็นสิทธิอันชอบธรรมของความเป็นมนุษย์ และในที่สุดศาลก็ตัดสินให้ประหารชีวิตจำเลยรวม 18 คน ซึ่งมีทั้งอดีตนายทหาร นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และการประหารก็เริ่มวันแรกเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2482 ส่วนที่เหลือจากการประหารชีวิตก็ถูกส่งไปอยู่เกาะตะรุเตา

ยุคเชื้อผู้นำชาติพันธุ์

สถานภาพของหลวงพิบูลสงครามนายกรัฐมนตรีเริ่มมีเสถียรภาพทางการเมืองสูงขึ้นมาเป็นลำดับจากการใช้อำนาจที่เด็ดขาดและรุนแรง ปัญหาการเมืองภายในประเทศก็จึงสงบลง แต่ในยุคนี้การล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกรุนแรงและเริ่มสื่อเค้าว่าจะถูกลามมายังประเทศสยามในเวลานั้น หลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีจึงประกาศรัฐนิยม ให้ทุกคนรักชาติและมีความเป็นชาตินิยม ในยุคนั้นมีเพลงปลุกใจออกมามากมาย และคนที่สำคัญคือ หลวงวิจิตรวาทการเป็นเสมือนผู้อยู่เบื้องหลังในการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้กับรัฐบาล โดยมีการคิดทำร่างมาตรฐาน 12 ท่า เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของความเป็นไทย แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการให้คนไทยมีความเจริญทัดเทียมประเทศมหาอำนาจทั้งหลายด้วย โดยรัฐบาลประกาศห้ามประชาชนนั่งโสร่ง กางเกงขาก๊วย ให้นุ่งกระโปรง กางเกงขายาว สวมหมวก ห้ามกินหมาก และสั่งทำลายสวนพลู สวนหมากหมด ให้ใช้คำแทนตัวว่า ฉัน-เธอ และคุณ ให้ทักทายกันด้วยคำว่าสวัสดี และจูงลาเมียก่อนออกจากบ้านไปทำงานตอนเช้า เหล่านี้ประกาศเป็น “รัฐนิยม” ใครฝ่าฝืนจับ³⁸ และเปลี่ยนชื่อจากประเทศสยาม เป็นประเทศไทย เปลี่ยนการนับปฏิทินปีใหม่จากวันที่ 13 เมษายน เป็นวันที่ 1 มกราคม ตามอย่างสากล อักษรไทย จาก 44 ตัว ตัดออกให้เหลือ 31 ตัว เวลามีการฉายภาพยนตร์ก็จะมีรูปผู้นำขึ้นฉายก่อนการฉายภาพยนตร์ทุกครั้ง คำขอดฮิตในยุคนั้นคือ “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์”

ช่วงนั้นฝรั่งเศสได้สร้างพฤติกรรมเชิงเสริมอำนาจ โดยติดต่อขอทำกติกาไม่รุกรานกันกับประเทศไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2482 หลวงพิบูลสงครามนายกรัฐมนตรียอมทำด้วย แต่ขอให้มีการปรับปรุงเขตแดนไทยลาวเสียใหม่ ซึ่งขณะนั้นฝรั่งเศสยึดครองลาวอยู่ โดยให้ถึร่องน้ำในแม่น้ำโขงเป็นเขตแดน แต่เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2482 ฝรั่งเศสก็ส่งทหารมารุกรานไทยตามแนวชายแดน นักศึกษาจึงเดินขบวนให้รัฐบาล สู้กับฝรั่งเศส เพื่อเอาดินแดนที่ถูกฝรั่งเศสยึดครองไปกลับมา

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

รัฐบาลภายใต้การนำของหลวงพิบูลสงคราม และในฐานะรัฐมนตรีกลาโหม ผู้บัญชาการทหารสูงสุด จึงสั่งทหารออกรบ และผลก็เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลที่สร้างอุดมการณ์รักชาติไว้อย่างเหนียวแน่น การรบครั้งนั้นทหารไทยสามารถเอาชนะทหารฝรั่งเศสได้โดยยึดได้ทั้งหลวงพระบางฝ่งขวา ห้วยทรายตรงข้ามเชียงแสน กองทัพอีสาน กองพลอุบลฯ ยึดได้แคว้นจำปาศักดิ์ กองพลสุรินทร์ยึดได้สำโรง และจงกัถ กองทัพบูรพายึดได้เสียมราชฐ นุกเข้าศรีโสภณ ยึดห้วงบ้านห้วยเขมร ทิศตะวันตกบ่อไพลิน³⁹

การศึกที่เป็นประวัติศาสตร์คือยุทธนาวีที่เกาะช้างวันที่ 17 มกราคม 2484 ฝ่ายทัพเรือไทยมีเรือรบเพียง 3 ลำคือ ร.ล.ชลบุรี ร.ล.สงขลา อันเป็นเรือตอร์ปิโด กับเรือปืน ร.ล.ธนบุรี ได้ถูกกองเรือฝรั่งเศส 7 ลำเข้ารุม แต่กองทัพเรือไทยก็สามารถทำลายล้างกองเรือของฝรั่งเศส เสียหายย่อยยับ แม้ ร.ล.สงขลา กับ ร.ล.ชลบุรี จะต้องจมลงไป

การรบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้จบลงเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นเข้ามาใกล้เกลี้ยเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2484 และเซ็นสัญญาสงบศึกเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2484 โดยไทยได้คืนแดนคืนมา 9 หมื่นตารางกิโลเมตร นับว่าเป็นความสำเร็จอันสูงสุดของคนไทย และสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนไทยเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีผู้นำการรบได้ถูกเสนอให้เลื่อนยศเป็นจอมพลเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2484 นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับยศจอมพล⁴⁰

สงครามโลกครั้งที่ 2 กับความแตกแยกของคณะราษฎร

ปัญหาที่ตามมาจนเป็นสาเหตุให้เกิดความแตกแยกอย่างรุนแรงของคณะราษฎรคือสงครามโลกครั้งที่ 2 เพราะจากเหตุปัจจัยความกดดันของกองทัพญี่ปุ่นทำให้ความเห็นของกลุ่มคณะราษฎรต้องแตกแยกความคิดกันระหว่างหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งตอนนี้มียศเป็นถึงจอมพลในฐานะนายกรัฐมนตรี กับหลวงประดิษฐมนูธรรม ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง สาเหตุสำคัญอันเนื่องมาจากกองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 เวลา 7.30 น. โดยญี่ปุ่นได้ส่งกองเรือรบมาเป็น 3 กระจบวนด้วยกัน กระจบวนหนึ่งตรงไปยังจังหวัดสงขลา ในกระจบวนนี้มีเรือรบรวมด้วยกันทั้งสิ้นประมาณ 15 ลำอีกกระจบวนหนึ่งมุ่งตรงไปทางทิศตะวันออกบริเวณเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

และอีกกระบวนหนึ่งมุ่งตรงมาทางจังหวัดสมุทรปราการ คือที่ปากน้ำ สำหรับที่จังหวัดสงขลาที่ปิดตานั้นนั้น ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกและทำการสู้รบกับทหารและตำรวจไทย และที่รบกันอย่างดุเดือดและรุนแรงนั้นก็ที่แม่น้ำน้อยจังหวัดสงขลา ตำรวจและทหารได้รวมกำลังกันทำการต่อต้านอย่างเข้มแข็ง ส่วนที่จังหวัดปัตตานีก็กำลังรบกันอย่างรุนแรง ในตัวเมือง และได้มีหน่วยยุวชนทหารเข้าสมทบกับกำลังตำรวจด้วย โดยเข้ายึดสะพานข้ามแม่น้ำปัตตานีไว้ และมีการรบกันอย่างรุนแรงมาก ส่วนเหตุการณ์ภายนอกประเทศนั้น ญี่ปุ่นได้เข้าโจมตีฟิลิปปินส์กับเกาะต่างๆ อีกหลายแห่ง ได้ทิ้งระเบิดคลังน้ำมัน สายโทรเลข และโทรศัพท์ได้ถูกตัดขาดใช้การไม่ได้ เพื่อตัดกำลังและการติดต่อของกองทัพเรืออเมริกา และพร้อมกันนั้นญี่ปุ่นก็ได้เข้าโจมตีประเทศฟิลิปปินส์ด้วย ส่วนด้านอังกฤษทหารญี่ปุ่นได้เข้าโจมตีเมืองโกดาบารู และได้ยกพลขึ้นบกสำเร็จที่เมืองกลันตันใกล้กับเขตแดนไทยประมาณ 15 ไมล์ ส่วนทางเมืองสิงคโปร์ญี่ปุ่นก็ใช้เครื่องบินโจมตีด้วย ญี่ปุ่นได้เปิดฉากโจมตีทุกแห่งไปหมด ทุกๆชาติช่วยเหลือกันไม่ได้จึงต้องช่วยเหลือตัวเองด้วยกันทั้งนั้น⁴¹

ระหว่างที่ญี่ปุ่นบุกทางฝ่ายญี่ปุ่นได้บุกเข้าถึงตัวจอมพล ป. ในทำเนียบรัฐบาลมีทั้งทูตทหารทูตพลเรือน นายพลนายพันกว่า 20 คน ฝ่ายญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอแบบบังคับให้รัฐบาลไทยกระทำตามคือให้ไทยเปิดทางกองทัพญี่ปุ่นเพื่อผ่านไปพม่า และมาเลเซีย ให้ไทยร่วมกับญี่ปุ่นโดยเข้าเป็นภาคีในสัญญาไตรภาคี แต่ในขณะนั้นจอมพล ป. พินุลสงครามไม่อยู่ในพระนคร ใ้้ออกไปตรวจแนวชายแดน ด้านอรัญประเทศเพราะ จอมพลป.พินุลสงคราม ก็ทราบมาบ้างแล้วว่าญี่ปุ่นจะต้องบุกประเทศไทยไม่วันใดวันหนึ่ง และก็เคยขออาวุธ และกำลังสนับสนุนไปที่ฝ่ายสัมพันธมิตร คืออังกฤษ แต่ได้รับการตอบปฏิเสธเพราะอังกฤษก็กำลังแย่งโดยขอให้ไทยช่วยเหลือตัวเองไปก่อนหากถูกญี่ปุ่นบุก และญี่ปุ่นก็บุกจริงๆ ฝ่ายคณะรัฐมนตรีจึงเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีด่วนแต่ก็ยังไม่สามารถตัดสินใจได้ต้องรอการกลับมาของนายกรัฐมนตรีก่อน จนเวลา 6.50 น. ของวันที่ 8 ธันวาคม 2485 จอมพล ป.พินุลสงคราม นายกรัฐมนตรีก็เดินทางกลับถึงพระนครเข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีพลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส ก็รายงานให้นายกรัฐมนตรีทราบถึงเรื่องที่เกิดขึ้น และหลังจากที่มีการโต้เถียงอภิปรายกันภายในคณะรัฐมนตรีแล้ว ในที่สุดนายกรัฐมนตรียอมพล ป. พินุลสงครามก็ประกาศให้หยุดยิงเพื่อรักษาชีวิตและเลือดเนื้อของคนไทยไว้ การสู้รบจึงจบลงเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 เวลา 07.30 น.ต่อมาวันที่ 11 ธันวาคม 2484 รัฐบาลไทยได้ลงนามกับฝ่ายญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรร่วมรบกัน และรัฐบาลไทยก็ประกาศสงครามอย่างเป็นทางการกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

⁴¹ ทวี บุญเขตต์, เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์ สมัย 2475 - 2500 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรัฐ, 2516), หน้า307.

เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2484⁴² ทั้งนี้จากการเสนอของหลวงวิจิตรวาทการรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างประเทศได้เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่าเห็นควรให้ไทยประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษและอเมริกา เพราะเห็นว่าญี่ปุ่นกำลังมีชัยในหลายๆสมรภูมิ ดังนั้นในหน้ไทยก็เข้าร่วมกับญี่ปุ่นแล้วก็ควรจะได้อะไรบ้าง

การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ และอเมริกา พร้อมกับลงนามร่วมรบกับญี่ปุ่นนั้นได้สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มของหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นอันมากเพราะไม่เห็นด้วยกับการกระทำของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงได้วางแผนจัดตั้งกลุ่มเสรีไทยขึ้นมา ส่วน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา ก็ได้จัดตั้งเสรีไทยในต่างประเทศขึ้นมา ทั้งสองหน่วยได้ปฏิบัติงานใต้ดิน และร่วมมือกันอย่างลับๆ โดยติดต่อกับหน่วย O.S.S ภายใต้การนำของนายพล โคนแวน และหน่วย 136 ของอังกฤษ ที่เมืองแคนดี ประเทศอินเดีย หลังจากนั้นทั้งสองหน่วยงานได้ส่งสายลับมาปฏิบัติงานในเมืองไทย โดยหน่วย 136 ของอังกฤษมีสำนักงานอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนหน่วย O.S.S. มีสำนักงานอยู่ที่ศิริกิมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนพระอาทิตย์

การที่ญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทยครั้งนี้สร้างความไม่พอใจให้กับคนไทยทั้งประเทศฉะนั้นการหาแนวร่วมในการจัดตั้งเสรีไทยจึงเป็นไปได้ไม่ยากนัก และในขณะเดียวกันก็มีคนไทยที่คอยคัดค้านทำลายทรัพย์สินของทหารญี่ปุ่นเป็นประจำ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก หรือที่เรียกว่าพวก “ไทยลับ” แม้ว่าบางครั้งจะถูกจับกุมและถูกทรมานก็ตามที แต่ทุกคนก็ไม่หยุดยั้งการทำลายกองทัพญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง และเหตุการณ์ที่แสดงความรู้สึกของชาวไทยต่อทหารญี่ปุ่นอย่างชัดเจนคือเหตุการณ์ที่บ้านโป่งวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2485 เป็นที่เริ่มต้นของการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า ชาวบ้านได้โจมตีกองก่อสร้างรถไฟในตอนกลางคืนและมีทหารญี่ปุ่นรวมทั้งชาวบ้านถูกฆ่าตายไปหลายคน สาเหตุนั้นมาจากการประพาศไม่ดีของทหารญี่ปุ่นต่อชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือประเพณีการคบบหน้าของทหารญี่ปุ่น⁴³

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 315.

⁴³ เออิจิ มูราชิม่า, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แปล, ผู้บัญชาการชาวพุทธ บันทึกผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 25.

นายพลนากามูระ ผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทยทราบถึงปัญหาเสรีไทยของไทยดี ดังจากบันทึกของท่านผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นท่านนี้ เกี่ยวกับเสรีไทย “ในสถานการณ์ที่คับขัน และละเอียดอ่อนในสมัยนั้น มีบุคคลสามคนซึ่งควบคุมหัวใจนโยบายของประเทศไทย คือ ผู้สำเร็จราชการปรีดี พนมยงค์ หนึ่ง อัครราชทูตประจำประเทศสหรัฐอเมริกา ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หนึ่ง และอธิบดีกรมตำรวจอีกคนหนึ่ง”⁴⁴ ดังนั้นนายพลนากามูระ จึงได้พยายามบีบให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีจัดการกับเสรีไทยเสีย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกบีบคั้นมาเรื่อยๆ ขึ้นจึงขึ้นโบลออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2485 ต่อคณะผู้สำเร็จราชการฯ แต่ได้รับการแต่งตั้งกลับเข้ามาอีกครั้งเพราะเห็นว่าไม่มีใครเหมาะสมในเวลานี้ เป็นอันว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ยังคงเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป ในส่วนของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะรัฐมนตรีการคลังถูกทางฝ่ายญี่ปุ่นบีบให้พ้นจากตำแหน่งเนื่องจากญี่ปุ่นทราบคิว่านายปรีดี พนมยงค์ ไม่เห็นด้วยกับการเป็นพันธมิตรร่วมกับกองทัพญี่ปุ่นของรัฐบาลไทย และที่สำคัญหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นถึงรัฐมนตรีการคลังที่มีอำนาจในการควบคุมดูแลงบประมาณการเงินของประเทศ และการที่กองทัพญี่ปุ่นขู่เงินจากรัฐบาลไทย แต่ได้รับการขัดขวางจากนายปรีดี พนมยงค์ จึงสร้างความไม่พอใจให้กับกองทัพญี่ปุ่นเป็นอันมาก นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้ถูกย้ายไปเป็นผู้สำเร็จราชการพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีการคลังไป

ในสภาวะการณ์สงครามเช่นนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำตัวลำบากมากเพราะไหนจะถูกสื่อมวลชนโจมตี และถูกฝ่ายญี่ปุ่นบีบบังคับในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการที่นายกโตโจของญี่ปุ่นเชิญจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้าร่วมประชุมวงศัโพนุลย์มหาเอเชียนูรพา ได้สร้างความอึดอัดให้กับจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นอันมาก และก็ได้ปฏิเสธนายกโตโจไปโดยส่งให้พระองค์เจ้าวรรณ ไวทยากรไปแทน ในขณะที่เดียวกันจอมพล ป. พิบูลสงครามก็รู้ถึงสถานการณ์ของสงครามดี ท่านได้เสนอโครงการสร้างเมืองใหม่ขึ้นที่เพชรบูรณ์ เรียกว่าโครงการนครบาลเพชรบูรณ์ และสร้างพุทธบุรี จังหวัดสระบุรี แต่โครงการนี้เองได้สร้างความล้มเหลวให้กับจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างใหญ่หลวงเพราะโครงการนี้ได้เกณฑ์แรงงานประชาชนไปล้มตายเพราะไข้มาเลเรียเป็นจำนวนมาก ในที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอ พ.ร.บ. อนุมัติพระราชกำหนดระเบียบนครบาลเพชรบูรณ์เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เพื่อการอพยพประชาชนเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 ปรากฏว่าแพ้เสียงในสภาผู้แทนราษฎร 36 เสียง ต่อ 48 เสียง และต่อมาอีก 2 วัน รัฐบาลก็เสนอ พ.ร.บ. อนุมัติพระราชกำหนดสร้าง

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

พุทธปริมณฑลที่สระบุรีอีก แต่ก็แพ้เสียงในสภาผู้แทนราษฎรอีกรอบ จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2487 หลวงโกวิทอภัยวงศ์ หรือ นายควง อภัยวงศ์ ในฐานะผู้นำฝ่ายค้าน หนึ่งในสมาชิกคณะราษฎร ที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ให้การสนับสนุนอยู่ขึ้นรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แทน จอมพล ป.พิบูลสงคราม และได้มอบหมายให้นายทวี บุญยเกตุที่เคยเป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามชุดก่อน ได้ลาออกไปพร้อมจาก นายปรีดี พนมยงค์ ได้กลับเข้ามาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้ง โดยได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆ กับนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อประสานงานเรื่องเสรีไทยและช่วยเหลือ นายควง อภัยวงศ์นายกรัฐมนตรี ทั้งหมดนี้เป็นแผนของนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อต้องการกำจัดกองทัพญี่ปุ่นให้พ้นไปจากเมืองไทย งานของนายควง อภัยวงศ์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี ต้องรับภาระที่หนัก เพราะจะต้องพยายามทำศึกทั้งกับคนไทยด้วยกันเอง และญี่ปุ่นเนื่องจากสถานการณ์ตอนนั้น ญี่ปุ่นเริ่มเพลี่ยงพล้ำในสงครามด้านพม่า และฟิลิปปินส์แล้ว แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องระวังอิทธิพลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อีกว่าจะกลับมายึดอำนาจคืนไปเมื่อไร ดังนั้นนายควง อภัยวงศ์ จึงต้องทำงานหนักภายใต้การกำกับของนายปรีดี พนมยงค์ งานแรกคือมีคำสั่งยุบกองบัญชาการทหารสูงสุด จึงทำให้ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพล ป.พิบูลสงครามต้องหมดลงตามไปด้วย และตั้งพลเอกพระยาพลพลพยุหเสนา ขึ้นเป็นแม่ทัพใหญ่แทน เพราะรู้ว่าแม่พระยาพลฯ จะหมดอำนาจแล้วก็ตามแต่คณะราษฎรทุกคนก็ยังเกรงใจในบารมีของท่านอยู่ อันคับค่อไปคือออกกฎหมายที่สำคัญคือ พ.ร.บ. นิรโทษกรรมนักการเมืองทั้งหมดเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2487 ซึ่งถือเป็นศัตรูทางการเมืองของคณะราษฎรเอง และยกเลิกโครงการสร้างเมืองหลวงที่เพชรบูรณ์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เลิกรัฐธรรมนูญที่ถูกสร้างขึ้นในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากนั้นนายควง อภัยวงศ์ ต้องดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้ทหารญี่ปุ่นใช้กำลังเข้าปลดอาวุธทหารไทย เนื่องจากรัฐบาลไทยสืบทราบมาอย่างแน่ชัดว่ากองทัพญี่ปุ่นจะปลดอาวุธกองทัพไทยซึ่งเท่ากับว่าประเทศไทยต้องเสียเอกราชอย่างสมบูรณ์ เพราะญี่ปุ่นไม่พอใจต่อกองกำลังเสรีไทยของไทย แต่ในทางกลับกันจากบันทึกของผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย นายพลนาแกมูระ ได้กล่าวในเรื่องนี้ไว้ว่า “ข้าพเจ้าในฐานะเป็นผู้บัญชาการกองทัพประจำประเทศไทย ข้าพเจ้าจะไม่ริครอบเอกราชของไทยซึ่งเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้ายึดถือมาตลอด.....”⁴⁵ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวก็บังเกิดขึ้นจริงที่จังหวัดระนองโดยทหารญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งนำกำลังเข้าปลดอาวุธทหารไทยที่จังหวัดระนอง ทำให้มีการสูญเสียแก่กองทัพไทยไปจำนวนหนึ่ง กว่าที่จะได้รับคำสั่งยกเลิกจากกรุงเทพฯ เนื่องจากมีการเข้าใจผิดในเรื่องคำสั่ง แต่อย่างไรก็ตามกองทัพญี่ปุ่นก็ยังรุกหนักกับรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์อีก โดยขอกู้เงินอีกหนึ่งพันล้านบาท

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

เพื่อนำเงินไปเลี้ยงกองทัพญี่ปุ่นในไทย แต่นายควง อภัยวงศ์ ได้ปฏิเสธไปอย่างนุ่มนวล โดยอ้างว่าเงินในเมืองไทยเพื่อมากอยู่แล้ว แต่ญี่ปุ่นได้ยื่นคำขาดต้องการให้ไทยอนุมัติวงเงินกู้ดังกล่าว เหตุการณ์นี้ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะหัวหน้าเสรีไทย ต้องติดต่อไปยังกองบัญชาการหน่วยใต้ดินที่เมืองแคนดี ประเทศอินเดีย เพื่อประสานการเปิดฉากโจมตีกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทย เนื่องจากถูกทางฝ่ายญี่ปุ่นกดดันมากขึ้นทุกขณะ และในขณะเดียวกันฝ่ายเสรีไทยที่อยู่ต่างประเทศก็เริ่มส่งสมาชิกโคคร่มลงมาในประเทศไทยมากขึ้น ทางฝ่ายญี่ปุ่นก็ทราบดีแต่ไม่สามารถตรวจจับได้ทั่วถึง เพราะผู้มีอำนาจในฝ่ายรัฐบาลรู้เห็นเป็นใจด้วยเช่นอริบดีตำรวจ พล.ต.อ. อุดลย์เคชจรัส ซึ่งเป็นเจ้าของโค้ด “พูเลา” ได้ให้การร่วมมือในฐานะสมาชิกเสรีไทยเหมือนกัน ปัญหานี้ได้สร้างความหนักอกให้กับฝ่ายญี่ปุ่นอยู่มาก โดยผู้บัญชาการนาการูระ เตรียมที่จะจัดการกับเสรีไทยในเร็ววันนี้แน่นอน แต่สงครามได้ยุติลงเสียก่อน ดังนั้นที่กของผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทยได้กล่าวในเรื่องนี้ไว้ดังนี้ “ข้าพเจ้าได้รับข่าวสารจากสารวัตรทหารว่ามีจำนวนผู้ปฏิบัติงานสายลับเพิ่มขึ้นมากในประเทศไทย และตอนนี้ได้เตรียมการก่อสร้างสนามบินลับอยู่หลายแห่ง ดังนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2488 ข้าพเจ้าจึงได้ไปตรวจที่ราบสูงโคราชด้วยตัวเอง และได้สั่งให้จัดตั้งหน่วยสอบสวนพิเศษขึ้นที่นั่นด้วย และได้ทำการสอบสวนร่วมกันกับนายทหารไทยในพื้นที่ที่สงสัยว่ามีสนามบินลับ การทำแบบนี้เป็นการชิงรุกแผนการดำเนินงานของฝ่ายศัตรู แต่เมื่อกลางแพ้ของฝ่ายทหารญี่ปุ่นนั้นเพิ่มมากขึ้นทุกที ปัญหางานใต้ดินของข้าศึกก็ได้กลายมาเป็นปัญหาหนัก และเมื่อถึงยามวิกฤตที่จำเป็น ต้องมีการใช้กำลังทหาร ก็พอดีกับที่สงครามได้ปิดฉากลง”⁴⁶ นับว่าเป็นโชคดีของประเทศไทยอีกครั้งที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อเพราะทางฝ่ายเสรีไทยได้มีการสะสมอาวุธไว้เป็นจำนวนมากเพื่อรอวันปลดแอกจากกองทัพญี่ปุ่นเช่นกัน เมื่อสงครามยุติลงเสียก่อน อาวุธที่เสรีไทยได้สะสมเอาไว้วันนี้เป็นกำลังสำคัญต่อไป ของฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ ที่ไว้ช่วงชิงอำนาจกันเองภายในกลุ่มคณะราษฎร

หลังจากสงครามยุติลงด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายญี่ปุ่น รัฐบาลภายใต้การนำของ นายควง อภัยวงศ์ ได้ประกาศลาออก โดยให้เหตุผลว่าสถานการณ์ของประเทศได้เปลี่ยนไปเพราะสงครามได้สิ้นสุดแล้ว หมดภาระกิจของรัฐบาลนี้จึงขอเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นที่สามารถเข้ามาเป็นรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย นายปรีดี พนมยงค์ จึงขอให้นายทวี บุญยเกตุ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษา เป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราวไปก่อนเพื่อรอ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทยสายอเมริกาเข้ามารับตำแหน่งเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อสายตาของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ชนะสงคราม เพื่อให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากข้อหาว่าเป็นประเทศผู้แพ้สงครามร่วมกับญี่ปุ่น และวันที่ 17 กันยายน 2488 ม.ร.ว. เสนีย์

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

ปราโมช ก็เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี คนที่ 6 ของไทย และต้องรับภาระอันหนักในการคลี่คลายสถานการณ์ เนื่องจากอังกฤษต้องการให้ไทยเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ต้องทุ่มเทความสามารถเพื่อเจรจากับฝ่ายอังกฤษ โดยให้สหรัฐช่วยเหลืออีกทางจนอังกฤษยอมโดยไทยเสียเพียงข้าว 1.5 ล้านตัน แทนการเสียเอกราชของชาติ

ปัญหาที่ต้องแก้ไขอันดับต่อไปของม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ในฐานะนายกรัฐมนตรีคือปัญหาอาชญากรรมสงคราม ซึ่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ต้องการเปิดศาลพิจารณาคดีในเมืองไทยในฐานะประเทศเอกราชที่ไม่ได้แพ้สงคราม และก็ทำสำเร็จอีกเช่นกัน เมื่อพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามผ่านสภาผู้แทนราษฎร ดำรงก็จับอาชญากรรมสงครามเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ.2488 อันดับแรกคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลที่ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรและสมาชิกอื่นอีกเช่น นายมังกร พรหมโยธี พล.ท.หลวงเสรีเริงฤทธิ์ พล.ต.ประยูร ภมรมนตรี พระสารสาสน์ พลจันทร์ พล.ต.หลวงวิจิตรวาทการ พระราชธรรมนิเทศ นายสังข์ พัชรีโนทัย นายฉ่ำ จำรัสเนตร ร.ต.อ.สนิทธรรมเชื้อ นายจินดา อุคมรักษ์ นายโกศล อินทรวงศ์ และนายแดง นาวัน รวมจำนวน 13 คน⁴⁷ คดีนี้ใช้เวลาการพิจารณา 5 เดือนศาลตัดสินเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2489 โดยคำพิพากษาของศาลฎีกาให้ยกฟ้องจำเลยทั้งหมด เพราะถือว่าพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามขัดต่อรัฐธรรมนูญจึงเป็นโมฆะ เพราะการกระทำของจำเลยทั้งหมดเกิดก่อนวันที่กฎหมาย ตามพระราชบัญญัตินี้มีผลใช้บังคับ กฎหมายจึงไม่มีผลย้อนหลัง จากกรณีนี้ก็อาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นกลวิธีที่นายปรีดี พนมยงค์ กับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช วางแผนเพื่อช่วยเหลือคนไทยด้วยกันเอง เพราะทั้งสองท่านในฐานะนักกฎหมายย่อมทราบดีว่ากฎหมาย ย่อมไม่มีผลย้อนหลัง และสิ่งที่สำคัญอีกประการคือในระหว่างสงครามหน่วยเสรีไทยในประเทศได้ทำประโยชน์ให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นอันมากเกี่ยวกับการสืบราชการลับและข่าวคราวต่างๆ ที่ทางกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรที่เมืองแคนดี ต้องการทราบส่งไปให้ และได้มีการติดต่อหารือกันอย่างใกล้ชิดเป็นประจำ ส่วนเสรีไทยนอกประเทศก็ได้ร่วมมือกับเสรีไทยในประเทศอย่างใกล้ชิด และได้ประสานงานกันเป็นอย่างดี จึงทำให้ฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลอเมริกันเห็นใจประเทศไทยมาก ฉะนั้นเมื่อสงครามได้เสร็จสิ้นลงแล้วเช่นนี้ เราจึงได้พิจารณาเห็นว่า การประกาศสงครามที่รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้กระทำไปนั้น ไม่ถูกต้อง ไม่ชอบด้วยระเบียบ และวิธีการ เช่นการอ่านประกาศสงครามในเที่ยงของวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2485 มี

⁴⁷ แมน มนต์เมศรี, บันทึกอดีตนักการเมือง (กรุงเทพมหานคร : จินดาสาสน์, 2524) ,

คณะผู้สำเร็จราชการ ครบคณะคือ 3 คน ลงชื่อในประกาศแต่ตามข้อเท็จจริงมีลงนามเพียงสองคนเท่านั้น อีกคนคือนายปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้อยู่ในพระนครจึงไม่ได้ลงชื่อ แต่เวลาอ่านประกาศก็ได้ประกาศชื่อเข้าไปด้วยจึงถือได้ว่าประกาศนี้เป็นโมฆะ⁴⁸ และก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่น่าศึกษาและเห็นใจจอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ต้องยอมรับเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ก็เพราะความจำเป็นเพื่อรักษาอธิปไตยและเอกราชของชาติตลอดชีวิตของคนไทยเองด้วย เรื่องนี้มีหลักฐานที่ชัดเจนว่าจอมพล ป.พิบูลสงครามไม่เต็มใจนักกับการร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายญี่ปุ่นดังคำบันทึกคำให้การของนายพลนาแกมูระ เมื่อคราวที่ขึ้นศาลอาชญากรในสงครามในฐานะพยาน

“ถาม “จอมพล ป.พิบูลสงครามให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่และสม่ำเสมอกับฝ่ายญี่ปุ่นหรือไม่”

ตอบ “ประเทศญี่ปุ่นและไทยเป็นสัมพันธมิตรกัน จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด เป็นนายกรัฐมนตรี และเป็นนักการเมืองที่น่านับถือและน่ายกย่อง ท่านได้ให้ความร่วมมือตามการเรียกร้องของทหารญี่ปุ่นภายในขอบเขตที่จำเป็นตามหลักของสัมพันธมิตร ท่านได้แสดงให้เห็นอย่างองอาจว่าจะไม่ปฏิบัติเรื่องใดๆที่กระทบกระเทือนต่อเอกราช และศักดิ์ศรีของประเทศไทย”

ถาม “ถ้าเช่นนั้น มีอะไรเป็นตัวอย่าง”

ตอบ “เรื่องเอกอัครราชทูตทสุโบกามิขอร้องให้เขาไปร่วมประชุมวงศัไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาถึง 3-4 ครั้ง ข้าพเจ้าไปพร้อมกับเอกอัครราชทูตด้วย 2 ครั้ง แต่จอมพล ป.พิบูลสงครามตอบปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง”

ถาม “มีตัวอย่างอื่นใดอีกหรือไม่”

ตอบ “ จอมพล ป. พิบูลสงครามตัดสินใจย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เพชรบูรณ์เมื่อพิจารณาสถานการณ์

⁴⁸ ทวี บุญเขตต์, เมืองแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์ สมัย 2475 - 2500 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยรัฐ , 2516), หน้า 325.

ทั่วไปของสงครามมหาเอเชียบูรพาแล้ว การเริ่มสร้างเมืองหลวงใหม่เป็นการขัดกับข้อเรียกร้องของฝ่ายญี่ปุ่นในขณะนั้น ซึ่งต้องการวัสดุก่อสร้างจำนวนมากเพื่อไปสร้างและซ่อมถนน ท่านไม่ได้ให้ความร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่นอย่างแข็งแรงเลยคือไม่ได้ยุติการก่อสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่”⁴⁹

ทั้งหมดนี้ก็เป็นเหตุผลที่น่าสนับสนุนแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงครามต่อกรณีเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น และฝ่ายเสรีไทยหลายๆท่านก็ทราบว่างอมพล ป.พิบูลสงคราม เองก็ได้พยายามติดต่อหาพันธมิตร เข้าช่วยเหลือประเทศไทยเช่นกัน โดยท่านได้จัดส่งผู้แทนฝ่ายทหารบกไปติดต่อกับกองทัพของจีน คือกองทัพที่ 93 ที่เมืองเชียงล้อ แต่สงครามก็ได้ยุติเสียก่อน เป็นอันว่าสงครามโลกได้ยุติลง โดยไทยยังคงมีเอกราชที่สมบูรณ์เช่นเดิม

ความขัดแย้งของคณะราษฎรภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อภารกิจของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่ต้องต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติได้จบสิ้นลงไป โดยไทยไม่ต้องเสียเอกราชให้กับใครแล้ว ภาระกิจภายในประเทศก็เริ่มเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ยังเป็นฝ่ายของจอมพล ป.พิบูลสงคราม อยู่ และยังไม่พอใจฝ่ายรัฐบาลที่ออกพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามมาลงโทษจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงใช้วิธีการไม่ร่วมมือกับรัฐบาล โดยการไม่สนับสนุนการดำเนินงานต่างๆ ของรัฐบาลในสภาผู้แทนราษฎรทุกเรื่องจนทำให้รัฐบาลไม่สามารถบริหารบ้านเมืองต่อไปได้ ดังนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี จึงออกพระราชกฤษฎีกายุบสภาเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2488 และให้มีการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 ภายหลังการเลือกตั้งครั้งนี้ สมาชิกได้ลงมติให้ นายควง อภัยวงศ์ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี อีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 แต่การบริหารประเทศได้เพียง 40 วันก็ประกาศลาออกกลางสภาสืบเนื่องจากปัญหาข้าวของมีราคาแพง สภาผู้แทนราษฎรจึงลงมติแต่งตั้ง นายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีแทนนายควง อภัยวงศ์ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2489 และรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ได้พยายามทำการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

⁴⁹ เออิจิ มูราซึมา, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ แปล, ผู้บัญชาการชาวพุทธ บันทึกผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 220.

ฉบับ พ.ศ. 2489 พร้อมกับลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อให้สภาได้ลงมติแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีใหม่ตามกติกาใหม่ ของรัฐธรรมนูญ 2489 และนายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489

การใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญเพื่อลดบทบาททางการเมืองภายในกลุ่มของคณะราษฎร

เนื่องจากกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2475 ที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ได้เปิดโอกาสให้ข้าราชการประจำสามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มการเมืองหน้าเก่าๆ ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามารับตำแหน่งทางการเมืองโดยเฉพาะกลุ่มทหารที่ถือว่าเป็นกลุ่มที่ทรงพลังที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นฐานกำลังของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังนั้นเมื่อ นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับความไว้วางใจจากสภาให้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2489 นายปรีดี พนมยงค์ จึงร่วมมือกันกับสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2489 ขึ้นมาใหม่ โดยมีสาระอยู่ที่การห้ามข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง ประเด็นนี้จึงเป็นเสมือนการทำลายฐานอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วยวิธีการทางกฎหมาย

กรณีสวรรคตกับการเมือง

หลังจากที่รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ได้พยายามทำการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2489 พร้อมกับลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อให้สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ตามกติกาใหม่ของรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2489 และนายปรีดี พนมยงค์ก็ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489 พอนายปรีดี พนมยงค์ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรียังไม่ทันได้แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ก็เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญขึ้น คือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืนในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ดังนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี จึงแสดงความรับผิดชอบ ด้วยการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ได้รับการแต่งตั้งกลับเข้ารับตำแหน่งอีกครั้งในวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2489 การยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ของนายปรีดี พนมยงค์ ครั้งที่ 3 นี้ จึงเป็นประเด็นทางการเมืองที่สำคัญของระบบประชาธิปไตยที่เคียว เพราะนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงถึงขั้นแตกหักภายในกลุ่มคณะราษฎร และนำไปสู่ความพลิกผันทางการเมือง เพราะกรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทำให้รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ต้องถูกโจมตีภายในสภาอย่างรุนแรง ว่าไม่มีความสามารถที่จะจัดการและหาตัวผู้กระทำความผิดมาลง

โทษได้ รวมทั้งเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากหนังสือพิมพ์ และที่รุนแรงที่สุดคือ นายปรีดี พนมยงค์ ถูกกล่าวหาอย่างลับๆ ว่ามีส่วนรู้เห็นต่อกรณีการสวรรคตครั้งนี้ด้วย แม้ว่านายปรีดี พนมยงค์ จะพยายามคลี่คลายคดีนี้จนถึงขนาดตั้งศาลกลางเมืองขึ้นพิจารณาคดี แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าสถานการณ์ก็ไม่เป็นใจเข้าข้างรัฐบาลแต่อย่างไร จนในที่สุดนายปรีดี พนมยงค์จึงได้ลาออกอีกครั้งเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2489 รวมเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีถึง 3 ครั้งไม่ถึง 5 เดือน

พรรคการเมืองในยุคคณะราษฎร

ในยุคนี้ได้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น แต่การจัดตั้งพรรคการเมืองยังคงไม่มีลักษณะเป็นทางการ ไม่มีความรัดกุมและเข้มแข็ง เป็นการจัดตั้งเพื่อรวบรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาสนับสนุนกลุ่มการเมืองของตนเอง พรรคที่สำคัญมีอยู่ 2 – 3 พรรค คือ พรรคสหชีพของ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ จัดตั้งเพื่อสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ และพรรคประชาธิปไตยของนายควง อภัยวงศ์ ที่มีนโยบายต่อต้านนายปรีดี พนมยงค์ เป็นพรรคที่รวบรวมสมาชิกที่มีหัวเสรีนิยม และผู้ที่เป็นเจ้านายหรือมีความสัมพันธ์กับเจ้านาย จึงเป็นพรรคอนุรักษนิยม แต่การดำเนินงานของพรรคการเมืองก็ไม่สามารถดำเนินการไปได้โดยราบรื่นนัก เพราะหลังจากที่คณะรัฐประหาร 2490 ทำการยึดอำนาจ ก็ทำให้บทบาทของพรรคการเมืองต้องลดความสำคัญลงไป

คณะราษฎรแตกแยกอีกแล้ว

หลังจากที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็ยังคงให้การสนับสนุนพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี คนที่ 8 ต่อจากตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันหัวหน้าพรรคประชาธิปไตยที่เคยมีนายปรีดี พนมยงค์ หนุนอยู่เบื้องหลังก็ได้ขัดแย้งกับนายปรีดี พนมยงค์ โดยพยายามหนุน ม.ร.ว. เสณีย์ ปราโมช ให้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง แต่ก็สู้กลุ่มของ นายปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้ ต้องพ่ายแพ้การลงมติในสภาด้วยคะแนนเสียง 133 ต่อ 52 เป็นอันว่า พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ หนึ่งในสมาชิกคณะราษฎรสายทหารเรือก็ได้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยการสนับสนุนของกลุ่ม นายปรีดี พนมยงค์

ภาวะวิกฤติภายใต้รัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์

รัฐบาลภายใต้การนำของหลวงธำรงฯ ต้องประสบกับปัญหาทางการเมืองอย่างรุนแรงที่สุด เพราะสืบเนื่องจากปัญหาภายหลังการสิ้นสุดสงคราม และข้าวของมีราคาแพง สินค้าขาดตลาด ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาข้าวสารมีราคาแพงและขาดตลาด ทั้งนี้เนื่องจากไทยต้องส่งข้าวไปชดใช้หนี้สงครามที่รัฐบาลชุดก่อนได้ตกลงทำสัญญาไว้กับอังกฤษ จึงทำให้มีการกักตุน และลักลอบนำออกไปขายต่างประเทศ รัฐบาลจึงออกมาตรการต่างๆมาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนเช่น การควบคุมปริมาณการค้าข้าว การให้หน่วยงานของรัฐบาลขายข้าวราคาถูกให้ราษฎร ช่วยเหลือกสิกรด้วยการตั้งซื้อจอบ เสียม และเสื้อผ้ามาจำหน่ายในราคาถูก การแก้ไขปัญหาของรัฐบาลแทนที่จะช่วยให้ราษฎรคลายจากทุกข์กับไปซ้ำเติมความทุกข์ของราษฎรอีก เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐกลับนำสินค้าที่รัฐบาลต้องการช่วยเหลือประชาชน โดยขายให้ราคาถูกไปจำหน่ายให้กับพ่อค้า แล้วพ่อค้าก็นำมาขายให้กับประชาชนในราคาที่แพงขึ้นอีก และเงินทองที่ขายได้กับไม่นำกลับเข้ารัฐ เจ้าหน้าที่ที่กลับนำเข้ากระเป๋าดตัวเอง ถือว่าเป็นการทุจริตคอร์รัปชันที่รุนแรงที่สุดบนความทุกข์ยากของประชาชนในภาวะวิกฤติ และที่เลวร้ายที่สุดคือรัฐบาลต้องการให้บรรดาผู้แทนราษฎร นำเงินไปปรับแลกธนบัตรใบละ 20 บาท และ 50 บาทที่กำลังปลอมระบาดอยู่ทั่วประเทศ อันเป็นมาตรการเก็บธนบัตรปลอมของรัฐบาล แต่ปรากฏว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยอ้างว่าเงินหายบ้าง ถูกฉ้อ ถูกปล้นบ้าง รัฐบาลยิ่งประสบปัญหาเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่การขึ้นภาษี การตัดสินใจของรัฐบาลครั้งนี้ยังเป็นการสร้างความความบอบช้ำให้ประชาชนมากยิ่งขึ้น ในที่สุดนายควง อภัยวงศ์ในฐานะผู้นำพรรคฝ่ายค้านจึงยื่นอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ทั้งหมด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ.2490 เป็นการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจนานที่สุดเท่าที่เคยมีมา โดยใช้ระยะเวลาการอภิปรายถึง 9 วัน 9 คืน และมีการถ่ายทอดเสียงการเปิดอภิปรายครั้งนี้ผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยด้วย โดยประเด็นที่ฝ่ายค้านอ้าง คือ เรื่องที่รัฐบาลไม่สามารถรักษาความสงบภายใน การเงินของชาติไม่มั่นคง สถานะการคลังของรัฐบาลล้มเหลว การดำเนินด้านเศรษฐกิจประสบความล้มเหลว ประชาชนต้องประสบความเดือดร้อนในการครองชีพ ด้านต่างประเทศนานาชาติไม่เชื่อถือรัฐบาล หลังจากจบการเปิดอภิปรายครั้งนี้แล้วสภาผู้แทนราษฎร ได้มีการลงมติเพื่อขอรับความไว้วางใจจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปรากฏว่าฝ่ายรัฐบาลเป็นฝ่ายชนะด้วยคะแนนเสียง 68 ต่อ 55 แม้ว่าจะรัฐบาลจะเป็นฝ่ายชนะคะแนนเสียงในสภาผู้แทนราษฎรก็ตาม แต่ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ในฐานะนายกรัฐมนตรีก็ประกาศลาออกกลางสภาด้วยสาเหตุที่ว่า ได้มีรัฐมนตรีบางคนลาออกไปตนในฐานะนายกรัฐมนตรี จึงแสดงความรับผิดชอบด้วยการลาออกเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2490

ภายหลังจากการลาออกกลางสภาผู้แทนราษฎร ของรัฐบาลชุดหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ แล้ว สภาผู้แทนราษฎรจึงเปิดการประชุมควมในวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2490 เพื่อแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี คนต่อไป ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้เสนอชื่อบุคคลที่เห็นสมควรเป็นนายกรัฐมนตรี 4 คน คือ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ พลเอกหลวงอดุลย์เดชจรัส นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ พลเอกหลวงพรหมโยธี แต่ก่อนการลงคะแนนเสียงหลวงอดุลย์เดชจรัส ขอถอนตัวผลปรากฏว่าการลงคะแนนเสียง หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้รับความไว้วางใจกลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง โดยการสนับสนุนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ส่วนใหญ่สังกัดกับกลุ่มของ นายปรีดี พนมยงค์

รัฐประหาร 2490 กับการสิ้นสุดบทบาทของคณะราษฎร

การกลับมาเป็นรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ก็คงหนีไม่พ้นปัญหาเดิมที่ฝ่ายค้านนำขึ้นมา โจทย์เช่นปัญหาข้าวยากหามากแพง ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม และกรณีสวรรคต แต่ยังคงเป็นเพียงข้ออ้างของฝ่ายค้านเท่านั้น เพื่อสร้างความชอบธรรม แต่เป้าหมายลึกๆอยู่ที่ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้อยู่เบื้องหลังรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เมื่อปัญหาการต่อสู้ทางการเมืองภายในรัฐสภา เป็นไปอย่างรุนแรงสมาชิกฝ่ายรัฐบาล กับฝ่ายค้านไม่สามารถร่วมมือกันได้การบริหารงานของรัฐบาล ตลอดจนการดำเนินกิจการของประเทศก็ต้องซบงักงัน ไปด้วยผลเสียหายย่อมตกอยู่กับประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาทั้งหมดนี้ย่อมเป็นโอกาสอันเหมาะสมที่จะมีการยึดอำนาจทางการเมืองของกลุ่มการเมืองภายนอกสภาฯ ที่รอคอยโอกาสและสถานการณ์อันเหมาะสม เพราะปัญหาต่างๆ มีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดข้าว เครื่องนุ่งห่ม ชาวเงินก่อนการวิวาท รถยนต์พระที่นั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถูกขโมย ประชาชนขาดความเชื่อมั่นต่อรัฐบาล⁵⁰ คณะรัฐประหารที่นำโดย พันโทผิน ชุณหะวัณ จึงเข้ายึดอำนาจเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 ในเวลา 24.00 น.

ดึงอำนาจ จอมพล ป.พิบูลสงครามกลับมา

วันที่ 9 พฤศจิกายน 2490 คณะรัฐประหารเปิดการประชุมคณะรัฐประหารมีจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นประธานพิจารณาแต่งตั้งคณะรัฐบาลใหม่ในที่ประชุมเห็นว่าเหตุที่นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นฝ่ายค้านได้เปิดอภิปรายทั่วไปโจมตีรัฐบาลชุดก่อนในรัฐสภา โดยใช้เครื่องกระจายเสียงเปิด

⁵⁰ ผิน ชุณหะวัณ, เบื้องแรกประชาธิปไตย (พระนคร : โรงพิมพ์มิตรนรา, 2516), หน้า 449.

การอภิปรายให้ราษฎรได้ฟังทั่วประเทศทำให้ราษฎรได้ทราบความบกพร่องของรัฐบาลอย่างมากมาย เพื่อเป็นการสนองตอบพรรคฝ่ายค้านที่ประชุมจึงลงมติเป็นเอกฉันท์แต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์เป็น นายกรัฐมนตรีคนต่อไป⁵¹ จะเห็นได้ว่าคณะรัฐประหารคงต้องการเสียงสนับสนุนของประชาชนไว้ เป็นพวก เพราะเวลานั้นประชาชนรังเกียจรัฐบาลชุดก่อนมาก การรัฐประหารจึงสำเร็จลงง่าย และเพื่อ สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับประชาชนคณะรัฐประหารจึงต้องเชิญนายควง อภัยวงศ์ ผู้นำฝ่ายค้านเวลานั้น มาเป็นนายกรัฐมนตรี เพราะเวลานั้นจะยังหาคนเป็นนายกรัฐมนตรีภายในคณะรัฐประหารไม่ได้ เพราะตัวของหัวหน้าคณะรัฐประหาร คือพลโทผิน ชุณหะวัณ ก็ขาดประสบการณ์ด้านการเมือง จอมพล ป.พิบูลสงคราม เองซึ่งจะลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นาน ดังนั้นคณะรัฐประหารจึงให้ นายควง อภัยวงศ์ บริหารงานไป ภายหลังจาก 5 เดือน คณะรัฐประหารก็เชิญให้นายควง อภัยวงศ์ ออก จากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และเชิญ จอมพล ป. พิบูลสงครามกลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2491 พร้อมทั้งแต่งตั้งให้พลโทผิน ชุณหะวัณ เข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการ ทหารบก เพื่อคุมอำนาจทางการเมืองอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ในการกลับมาคราวนี้ของ จอมพล ป. พิบูล สงคราม คงจะไม่ใช่ว่าจะมีอำนาจอย่างเต็มที่เหมือนเมื่อครั้งก่อนเพราะอำนาจที่ได้มาครั้งนี้หาใช่เกิด จากกำลังและบารมีของตนเองเหมือนเมื่อคราวเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรก เพราะคราวนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการรบในการเข้ายึดอำนาจจาก พระยามโนปกรณ โนติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกเมื่อปี พ.ศ. 2476 เพื่อล้มอำนาจของกลุ่มพระยาทรงสุรเดช และอีกครั้ง เมื่อคราวปราบกบฏบวรเดช ซึ่งทั้ง 2 ครั้งจอมพล ป.พิบูลสงครามได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของ ตนเองอย่างเต็มที่ แต่มาครั้งนี้อำนาจที่ได้มาเกิดจากกลุ่มอำนาจใหม่ที่ต้องสูญเสียอำนาจในวราขการ ไปภายหลังจากที่จอมพล ป.พิบูลสงครามหมดอำนาจไปแล้วเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งนี้เป็น เพราะว่าการกลุ่มทหารเหล่านี้ไม่ได้รับความสำคัญเท่ากับเมื่อคราว จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายก รัฐมนตรี จึงรู้สึกถูกละทิ้ง เพราะครั้งหนึ่งทหารเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการรบเมื่อครั้ง สงครามอินโดจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลโทผิน ชุณหะวัณ หัวหน้าคณะรัฐประหารเคยบุกไปยึดเมือง เชียงตุงเอาไว้ได้ จึงเป็นมูลเหตุสำคัญอันหนึ่งในการตัดสินใจทำรัฐประหารครั้งนี้ และประกอบกับ สถานการณ์ทางการเมืองเอื้ออำนวยให้กระทำการยึดอำนาจได้สำเร็จโดยง่าย แต่เนื่องจากคณะ รัฐประหารขาดประสบการณ์ ด้านการเมืองจึงต้องอาศัยจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับเข้ามาเป็น นายกรัฐมนตรี อีกครั้ง ด้วยเพราะจอมพล ป.พิบูลสงครามยังมีอิทธิพลทั้งในด้านการเมืองและการ ทหารสูงอยู่พอสมควร

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 453.

รัฐประหารเงียบเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494

การได้อำนาจของคณะรัฐประหารหาได้หยุดหรือพอส่ออำนาจไม่ แม้ว่าอำนาจการบริหาร การควบคุมอำนาจจะเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบแล้วก็ตามที แต่การที่จะให้พวกพ้องของ คณะ รัฐประหาร ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารนั้นยังคงติดปัญหาทางด้านการเมืองกล่าวคือเมื่อคราวที่ รัฐบาลชุดก่อน ได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ปี พ.ศ.2489 ประเด็นสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ “ห้าม ข้าราชการประจำมาดำรงตำแหน่งทางการเมือง” จึงเป็นการขัดขวางการมีอำนาจโดยสมบูรณ์ของคณะ รัฐประหาร ดังนั้นในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2494 คณะรัฐประหารจึงสั่งยกเลิกคณะรัฐบาลชุดปัจจุบัน และยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ ปี พ.ศ.2489 และให้นำกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2475 แก้ไข เพิ่มเติม 2495มาใช้ เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับนี้เปิดโอกาสให้ข้าราชการประจำมาดำรงตำแหน่ง ทางการเมืองได้

การรัฐประหารเงียบครั้งนี้จึงเท่ากับเป็นการหยุดพัฒนาการปกครองในระบบประชาธิปไตย เพราะการยกเลิกกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2489 เท่ากับเป็นการทำลายอุดมการณ์ และวิถีทาง อันเป็นประชาธิปไตยที่คณะราษฎรพยายามสร้างขึ้นมา เพราะถือกันว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ แต่จากการที่คณะรัฐประหารสั่งยกเลิก รัฐธรรมนูญฉบับนี้ และนำเอากฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2495 กลับมาใช้ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เป็นเพียงพื้นฐานในการวางรากฐานประชาธิปไตยใน ชั้นต้นของคณะราษฎรเท่านั้น การนำเอารัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2495 กลับมาใช้จึงเท่ากับเป็นการหยุดพัฒนาการของระบบประชาธิปไตย ที่คณะราษฎรได้ริเริ่มดำเนินการ มาแต่แรก

กบฏวังหลวง

การกลับมาเป็นรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้การควบคุมของคณะรัฐประหาร ในยุคนั้น จึงเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ความรุนแรงในหลายๆ ด้าน เช่นเกิดกบฏแบ่งแยกดินแดนที่ภาค ใต้ เพื่อแบ่งแยกดินแดน 4 จังหวัดภาคใต้ ตั้งเป็น “สหพันธรัฐมาลายู” ที่นำโดย หะยี มไฮยิดดินและ กบฏแบ่งแยกภาคอีสานให้เป็นรัฐอิสระเรียกว่า “สหพันธรัฐแหลมทอง” นำโดยสมาชิกฝ่ายค้านอดีต สมาชิกเสรีไทยที่เป็นพวก นายปรีดี พนมยงค์ อันประกอบไปด้วย นายทิม ภูริพัฒน์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล และนายเศียง ศิริจันทร์ แต่ก็ถูกฝ่ายรัฐบาลปราบปราม

จนหมด เพราะในยุคนี้มีอัครวิญญูใจจอมพล ป.พิบูลสงครามอยู่สองคนคือพลตรี สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ พล.ต.ต.เผ่า ศรียานนท์ รองอธิบดีกรมตำรวจ รัฐบาลได้ใช้ความรุนแรงในการปราบปรามศัตรูทางการเมือง อย่างรุนแรง เช่นมีการยิงอดีต 4 รัฐมนตรี ซึ่งเคยเป็นสมาชิกเสรีไทยฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ การเมืองในยุคนี้เรียกได้ว่าเป็นยุคทมิฬ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่เป็นฝ่ายค้านคนสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะที่เคยเป็นสมาชิกเสรีไทย จึงถูกเพ่งเล็งและจับตามองมากที่สุด และอีกกลุ่มที่ฝ่ายรัฐบาลไม่ไว้วางใจมากที่สุด คือทหารเรือ เนื่องจากเมื่อคราวที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้หนีพ้นจากการจับกุมของฝ่ายรัฐประหาร ไปได้ก็มาจากการช่วยเหลือของฝ่ายทหารเรือ

ความไม่ไว้วางใจกันระหว่างรัฐบาลกับฝ่ายทหารเรือจนนำไปสู่การใช้กำลังเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 ฝ่ายรัฐบาลที่กำลังส่วนใหญ่เป็นทหารบกกับตำรวจ ส่วนกำลังฝ่ายทหารเรือประกอบไปด้วยอดีตสมาชิกเสรีไทย นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยการนำของนายปรีดี พนมยงค์ ยึดวังหลวงเป็นกองบัญชาการ แต่ฝ่ายทหารเรือขาดการประสานงานที่ดีพอ ตลอดจนขาดอาวุธที่เพียงพอต่อการสู้รบจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่การสู้รบก็ยังต่อเนื่องมาจนถึงวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2492 ฝ่ายทหารเรือเริ่มกลับมาเป็นฝ่ายที่เหนือกว่าด้วยได้รับกำลังเสริมจากฝ่ายนาวิกโยธิน การสู้รบเป็นไปอย่างรุนแรง และมีแนวโน้มว่าจะรุนแรงขึ้นไปเรื่อย แต่เนื่องจากทราบว่านายปรีดี พนมยงค์ ได้หลบหนีออกนอกประเทศไปแล้วตั้งแต่คืนวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ดังนั้นฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายทหารเรือจึงเจรจายุติศึกลง

บทสุดท้ายของคณะราษฎร

หลังจากนายปรีดี พนมยงค์ สมาชิกคนสำคัญของคณะราษฎรก็หมดอำนาจลงภายหลังจากความพ่ายแพ้ เมื่อกบฏวังหลวง และจอมพล ป.พิบูลสงคราม เองภายหลังก็ต้องหมดอำนาจอย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เมื่อถูก จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ในเวลาต่อมา คณะราษฎรจึงหมดอำนาจลงไปอย่างสมบูรณ์ หลังจากได้ช่วยกันสร้างระบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นมา แต่ต้องมาเสียเวลากับความขัดแย้งที่รุนแรงตลอดระยะเวลาในการมีอำนาจอยู่ของคณะราษฎร เป้าหมายและอุดมการณ์หลักที่วางไว้ก็ยังไม่สามารถเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน มีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้งกับกฎหมายรัฐธรรมนูญจนขาดการพัฒนา และก็ไม่สามารถนำกฎหมายรัฐธรรมนูญ ไปใช้ในการวางรากฐาน และพัฒนาทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยได้ โดยสมบูรณ์นัก

สรุป

ในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของคณะราษฎรนั้นต้องประสบกับปัญหาในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งกันเองภายในกลุ่มของคณะราษฎรจนนำไปสู่ความแตกแยกแบ่งออกเป็นฝักเป็นฝ่าย และนำไปสู่การใช้กำลังรุนแรงเข้าตัดสินปัญหา ความที่ยังไม่สามารถประนีประนอมกันได้ ในหลายๆ ด้านภายในกลุ่มของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนการด้านเศรษฐกิจ จนทำให้คณะราษฎรต้องแตกออกเป็นสองกลุ่ม และนำไปสู่การรัฐประหารในปีพ.ศ. 2476 หรือการที่คณะราษฎรต้องประสบกับปัญหาของความขัดเจนต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตย ความเข้าใจของประชาชนต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงทำให้ดูเหมือนว่าประชาชนยังขาดความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมต่อการปกครองแบบใหม่ ซึ่งรวมทั้งกลุ่มอำนาจเดิมที่ไม่เห็นด้วยกับการปกครองระบบประชาธิปไตย เพราะทำให้พวกตนต้องสูญเสียอำนาจ และผลประโยชน์ จึงทำให้เกิดกบฏบวรเดช ในเวลาต่อมา

กระบวนการของประชาธิปไตยตลอดระยะเวลาของคณะราษฎรมีการใช้กำลังรุนแรงหลายครั้งจนดูเหมือนว่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการใช้กำลังเข้าตัดสินปัญหา หรือการใช้อำนาจที่มีอยู่ กำจัดศัตรูทางการเมืองหรือผู้ที่คิดว่าจะเป็นศัตรูจึงเกิดขึ้นในหลายๆ ครั้งด้วยกัน เช่นการจัดตั้งศาลพิเศษตัดสินประหารชีวิตจำเลยถึง 18 คน การเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญที่ถือว่าเป็นกฎหมายแม่บทในหลายๆ ครั้งเพื่อเป็นการรองรับต่ออำนาจ โดยเฉพาะของกลุ่มตนก็เกิดขึ้นในยุคของคณะราษฎรเช่นกัน ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2489 ที่ถือว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดในยุคนั้นก็ต้องถูกล้มเลิกไป เพราะในท้ายสุดคณะรัฐประหารได้นำรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2475 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2495 กลับมาใช้อีก เพราะในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ได้ห้ามข้าราชการประจำมาดำรงตำแหน่งทางการเมือง จึงเป็นโอกาสที่คณะรัฐประหารได้ครองอำนาจโดยสมบูรณ์และก็มีผูกขาดอำนาจเรื่อยมาอีกหลายสิบปี เป็นอันว่าในช่วงดังกล่าวประชาธิปไตยจึงหมดโอกาสที่จะพัฒนาการไปในทิศทางที่ควรจะเป็น จึงถือว่าคณะราษฎรยังไม่ได้มีโอกาสอย่างเต็มที่ในการวางรากฐานประชาธิปไตย และสืบทอดกระบวนการสร้างประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์.